

**Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН Б. ЖАМГЫРЧИНОВ АТЫНДАГЫ ТАРЫХ,
ЭТНОЛОГИЯ ЖАНА АРХЕОЛОГИЯ ИНСТИТУТУ**

Д 07.23.671 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ

Кол жазма укугунда
УДК 93:94 (575.2)

Жумалиева Венера Боронбаевна

**ЖУСУП АБДРАХМАНОВДУН МАМЛЕКЕТТИК
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ**

07.00.02. – Ата Мекен тарыхы

Тарых илимдеринин кандидаты илимий даражасын алууга жазылган
диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогикалык жана гуманитардык кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчи: Омушев Асан Сулайманович
Тарых илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттер: Болпонова Асыл Бакытбековна
тарых илимдеринин доктору, доцент

Кунтубаева Айжамал Акматбековна
тарых илимдеринин кандидаты

Жетектөөчү мекме: К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик
университетинин Кыргызстандын жана
Чыгыш чет өлкөлөрүнүн тарыхы кафедрасы

Диссертация 2025- жылдын 30-апрелинде саат 15.30да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Джамгерчинов атындагы Тарых, этнология жана археология институтуна караштуу тарых илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д 07.23.671 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Бишкек ш., Фрунзе көч., 547. Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/072-7sm-mcz-hia>

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720033, Бишкек ш., Жибек Жолу пр. 394) жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын (720010, Бишкек ш., Чүй пр. 265а) илимий китепканаларынан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын <https://vak.kg/> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2025-жылдын 29-мартында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
тарых илимдеринин доктору**

Карыева А. К

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын президенти С.Жапаров 2021-жылы 11-февралда “Азыркы кыргыз мамлекеттүүлүгүн түзүүгө зор салым кошкон Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана саясий ишмери Жусуп Абдрахмановдун элесин түбөлүккө калтыруу жана анын туулган күнүнүн 120 жылдыгын жогорку улуттук деңгээлде майрамдоо» жарлыгында Кыргызстандын совет доорунун тарыхындагы өнүгүү мезгилин акыйкаттык менен изилдеп, чыгаан мамлекеттик ишмер Жусуп Абдрахмановдун ар тараптуу мамлекеттик ишмердүүлүгүн терең изилдөө жана жаңыча көз караш менен кароо маселеси көтөрүлгөн.

Анткени совет коомундагы саясий кырдаалдын кесепетинен Жусуп Абдрахманов дегеле болбогондой, жашабагандай «жоромол» түзүлүп, элдин эс-тутумунан чыгарылган. XX кылымдын 90-жылдарында коомдук түзүлүштүн өзгөрүшү менен кыргыз тарых илими дагы принципиалдуу өзгөрүүлөргө дуушар болду. Советтик саясий система жаңы доорго ылайык келбей, доорлордун алмашышы мекенчил мамлекеттик ишмерге, Жусуп Абдрахмановдун келечекти көрө билген даанышмандыгынын, көсөмдүгүнүн, мамлекеттик жогорку деңгээлде ой жүгүрткөн интеллектисинин, улуттук лидер катары өлкөнүн бүтүндүгүн, улуттун көз карандысыздыгын бийик койгон ишмердүүлүгүн окуп үйрөнүү өлкөнүн жаш муундары Ата Мекенин сүйүүгө, мекенчил болууга шыктандырууга түрткү берет. Андыктан сунушталып жаткан диссертациялык эмгек илимий жана практикалык жактан коомчулукка пайда алып келиши менен актуалдуулукка ээ.

Жусуп Абдрахманов өзгөчө коомдук феномен жана улуттун лидери катары дагы деле болсо жалпы коомчулуктун кызыгуусун жаратып келе жатат. Анткени мамлекеттүүлүк үчүн, анын кызыкчылыгы жана көз карандысыздыгы үчүн болгон саясий күрөшү азыр дагы актуалдуу. Анын ысымы жана ишмердүүлүгү адамдардын аң-сезиминде жашап, ажырагыс байланышта экендиги бекеринен эмес. Кээ бир улуттук лидерлер коомчулуктун символу жана саясий жүрүм-турумдун үлгүсү болот, Жусуп Абдрахманов дагы «Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн символу» менен «Көз карандысыздыктын символу» болуп калды. Анткени Жусуп Абдрахманов тууралуу тарыхый документтер жана материалдар менен таанышканда, ал суверендүүлүктүн руху менен туулган адам катары аң-сезимде орноп калат. Ал эми архивдик жаңы малыматтар жана Жусуп Абдрахмановдун өздүк архиви айтылган маселелерге далил болуп, жаңы тарыхтын жазылышына өбөлгө түзөт.

Кыргыз элинин көз карандысыздыгы үчүн максаттуу күрөшүнүн натыйжасында Жусуп Абдрахманов өлкөнүн өнүгүшүн камсыз кылып, өмүрүн улуу күрөштөргө арнаган. Ошондуктан кыргыз совет мамлекеттүүлүгүнүн пайдубалын түзүүчүлөрдүн башында турган, өлкөнүн көз карандысыз, эркин өнүгүшү үчүн өмүрүн берген чыгаан мамлекеттик жана саясий ишмер Жусуп Абдрахмановдун көп кырдуу мамлекеттик

ишмердүүлүгүн изилдөө Кыргыз Совет мамлекетинин түзүлгөндүгүнүн жүз жылдык тарыхын окуп-үйрөнүү үчүн да актуалдуу болуп эсептелет.

Диссертациялык иштин башка илимий программалар менен байланышы. Илимий изилдөө жүргүзүү диссертанттын демилгелүү эмгеги болуп эсептелет.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Изилдөөнүн максаты-Жусуп Абдрахмановдун өмүр жолу аркылуу Кыргызстанда совет мамлекетинин түптөлүү жана калыптануу мезгилиндеги тарыхына илимий негизде изилдөө жүргүзүү болуп саналат.

Максатка ылайык төмөндөгүдөй милдеттер коюлду:

- Илимий изилдөөнүн тарыхнаамалык жана булактык маалыматтарына талдоо жүргүзүү;
- Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүн изилдөө процессинде архивдик материалдарды илимий айлампага киргизүү;
- Жусуп Абдрахмановдун алгачкы ишмердүүлүгүнө илимий талдоо жүргүзүү;
- Кыргыз мамлекеттүүлүгүн түптөөдө анын улуттук лидерлик сапаттарын аныктоо;
- Кыргызстандын 1920-1930-жылдардагы эл чарбасынын өнүгүшүнө кошкон салымын иликтөө;
- Жусуп Абдрахманов курмандыгы болгон репрессия саясатын аныктоо;
- Диссертациялык изилдөөлөрдүн негизинде жыйынтык чыгаруу жана сунуштарды даярдоо.

Хронологиялык чектери. Жусуп Абдрахмановдун басып өткөн өмүр жолу, саясий, мамлекеттик жана коомдук ишмердүүлүгүн камтыган 1901-1938-жылдар изилдөөгө алынды.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы.

1. Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгү боюнча илимий изилдөө учурунда Россия (Москва, Самара, Оренбург), Өзбекстан (Ташкент), Казакстан (Алма-Ата) жана Кыргызстанда (Бишкек, Каракол) табылган жаңы маалыматтарды киргизүү аркылуу ар тараптуу изилдөө жүргүзүлдү.

2. Чыгаан мамлекеттик ишмердин кыздарын, жакын туугандарын жана айылдаштарын сурамжылоонун негизинде ата-теги, бир туугандары, үй-бүлөсү жана окуп билим алышы тууралуу маалыматтар алгачкы жолу такталды.

3. Жаңы тарыхый булактарга таянып, Жусуп Абдрахмановдун улуттук лидерлик жана мамлекеттүүлүктү түзүүдөгү орду, 20 – 30 – жылдарда өлкөнүн чарбалык – маданий өнүгүшүнө кошкон ишмердүүлүгүнө кеңири талдоо жүргүзүлдү.

Диссертациялык иштин илимий – практикалык мааниси. Изилдөөнүн жүрүшүндөгү жыйынтыктардын жана болгон материалдардын негизинде Кыргызстандын тарыхында өзгөчө орду бар Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмер катары анын ролун терең түшүнүүгө жардам берүү менен түшүндүрүлөт. Жусуп Абдрахмановдун диссертациядагы

изилденген көп кырдуу бай мамлекеттик ишмердүүлүгү азыркы мезгилдеги Кыргыз Республикасынын демократиялык өнүгүү жолундагы чечилүүнү талап кылган ар тараптуу маселелерди чечүүдө кандайдыр бир деңгээлде көмөктөшү мүмкүн. Ошондой эле изилдөөдөн алынган илимий тыянактар жана сунуштар тарыхый инсандардын өмүрүн жана ишмердүүлүгүн окуп – үйрөнүүдө жогорку окуу жайлардын, орто мектептердин Ата Мекен тарыхы боюнча окуу куралдарын түзүүдө, атайын курстарды, семинарларды жана лекцияларды уюштурууда жардамы тиймекчи. Ата Мекен тарыхынын совет доорундагы маселелерди иштеп чыгуу үчүн пайдаланууда көмөк көрсөтөт.

Диссертацияны коргоого сунушталган негизги жоболору.

1. Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик жана коомдук ишмердүүлүгүн изилдөөдө мамлекеттүүлүктү түзүүнүн башатында тургандыгы, аны чыныгы улуттук лидер деп атоого негиз бар. Анын өмүрү жана ишмердүүлүгү муундардын аң-сезимине орнотуп, Ата Мекенди сүйүүнүн үлгүсү катары берилиши зарыл.

2. Жусуп Абдрахманов 1920-30-жылдары эле кыргыз тилинин милдеттүү түрдө окутулушу жөнүндө саясий документтерди кабыл алган. Мындай чечимдер анын улуттук интеллигенциянын ири өкүлү жана даремети күчтүү жетекчи экендигин айгинелейт.

3. Жусуп Абдрахманов КАССРдин ЭККнын төрагасы болуп иштеп турган мезгилде темир жол аркылуу соода экономикалык байланышты өнүктүрүү керек экендигин туура баамдаган. Азыркы улуттук кыргыз темир жол тармагынын алгачкы каттамдарынын курулушуна негиз салган.

4. Көмүр казып алуу – оор индустриянын негизги тармактарынын бири болгондуктан Жусуп Абдрахмановдун жетекчилиги астында жаны техникалар менен жабдылып, көмүр казып алуу бир кыйла жогорулаган.

5. Анын демилгеси менен Сүлүктү көмүр ишканасын Өзбекстандан Кыргызстанга өткөрүп берүү зарылчылыгын 1927-жылы 7-майдагы каттын негизинде И.В.Сталинге кайрылган. Өкмөт башчы катары Жусуп Абдрахмановдун расмий кайрылуусунан кийин 1927-жылы 8-июлда СССР БАКтын Президиуму Сүлүктү көмүр кенин Кыргызстанга өткөрүп берүү жөнүндөгү чечимин кабыл алган.

6. Жусуп Абдрахманов таланттуу уюштуруучу, келечекти көрө билген жетекчи катары 26 жаш курагында алгачкы кыргыз өкмөтүн жетектеп, Кыргызстандын эл чарбасындагы эң орчундуу ири долбоорлордун ишке ашышын камсыз кылган. Айыл чарбасын өнүктүрүү аркылуу калкты тамак-аш, азык-түлүк, өнөр жайды чийки зат менен камсыз кылуу максатын көздөгөн. Мал чарбачылыгы, дыйканчылык аркылуу айыл чарбасынын өнүгүшүнө шарт түзгөн.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Илимий изилдөөнү жүргүзүүдө мурда коомчулукка белгисиз болуп келген жаңы тарыхый маалыматтарды Россия мамлекеттик социалдык – саясий тарыхы архивинен (РГАСПИ), Оренбург облатынын мамлекеттик архивинен (ГАОО), Самара областынын борбордук мамлекеттик архивинен (ЦГАСО), Казахстан Республикасынын Президенттик

архивинен (АП КР), Өзбекстан Улуттук архивинен (НАУ), Кыргыз Республикасынын Борбордук мамлекеттик коомдук-саясий документтер (ЦГА ОПД КР), Кыргыз Республикасынын Борбордук архивинен (ЦГА КР) жана Ысык-Көл областынын мамлекеттик архивинен (Иссык-Кульский ОГА) табууга жетиштим. Ошондой эле мурда жарык көргөн илимий эмгектер жана мезгилдүү басма сөз каражаттарынын маалыматтарынан колдонулду. Тилекке каршы, УККнын архивдик материалдарын пайдалануу иштери кыйынчылыктарды жаратты. Бирок, автор архивдик материалдар жана документтер менен толукталган көптөгөн булактарга таянды.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык иштин негизги мазмуну жана илимий корутундулары республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда баяндама жасалды. Ошондой эле, 1924-жылы февраль айында Стамбул (Турция) шаарындагы Айдын университетинде Жусуп Абдрахманов тууралуу лекция окулуп, Кара-кыргыз автономиялык областтын 100 жылдыгына карата И.Арабаев атындагы КМУнун М.Рахимова атындагы Кошумча кесиптик билим берүү институтунда архивдик материалдардын негизинде “Кылым кыйыры: Кара-Кыргыз автономиялык областтын түзүлгөнүнө 100 жыл” аталышындагы көргөзмө уюштурулду. Бул көргөзмө Кыргызстандын региондорундагы ЖОЖдо да уюштурулуп, кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн негизин түптөгөн белгилүү инсандардын, башкача айтканда, Ж.Абдрахмановдун, И.Арабаевдин, С.Чоңбашевдин, Ж.Садаевдин, И.Тойчиновдун ж.б. көрүнүктүү мамлекеттик ишмерлердин жеке документтери коомчулукка көрсөтүлдү. Ушул көргөзмө Москва шаарындагы Кыргыз Республикасынын Элчилигинде коюлуп, Жусуп Абдрахманов тууралуу Элчиликте жана Москва шаарындагы Жогорку экономика мектебинин студенттерине лекция окулду.

Диссертациянын түзүлүшү. Диссертация кириш сөздөн, төрт бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден (фотосүрөттөр) турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделген, изилдөөнүн максаты жана милдеттери аныкталган, иштин илимий жаңылыгы, коргоого коюлган жоболор, алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү белгиленген, изилдөөнүн апробациясы жана диссертацияны түзүлүшү берилген.

«Изилдөөнүн тарыхнаамасы» деп аталган биринчи бапта Жусуп Абдрахмановдун өмүрү, мамлекеттик ишмердүүлүгү жана Кыргызстандын экономикасын, эл чарбасын, маданиятын өнүктүрүүгө кошкон салымдары боюнча жазылган эмгектер изилдөөнүн объектиси жана коюлган милдеттерге карата үч топко бөлүп каралды:

- Жусуп Абдрахманов тууралуу жазышкан кыргыз тарыхчыларынын эмгектери ;

- Жусуп Абдрахманов жөнүндө жооптуу мамлекеттик ишмерлердин эмгектери ;

- Жусуп Абдрахманов тууралуу советтик жана чет өлкөдө жарык көргөн эмгектер талдоого алынды.

1980-жылдардан кийин кайра куруу жана айкындуулук доорундагы коомду демократиялаштыруунун натыйжасында тарых илиминде 1920-1930-жылдардагы өлкөнү советтик типте куруу иштерин туура чагылдырган эмгектер жарык көрө баштады. Атап айтканда, Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгү тууралуу тарыхчы-окумуштуулар Ж.Жунушалиев, И.Е.Семенов, В.М.Плоских, З.К.Курманов, А.Жуманалиев, К.Молдокасымов, Д.Б.Сапаралиев, Ө.Ж.Осмонов, А.М.Жумабаева, И.С.Болжурова, Ж.К.Бөкөнбаева, Б.Ж.Абдрахманов, Т.А.Абдрахманов, А.Э.Кубатова, А.С.Ормушев, Ж.Байдилдеев, А.Б.Болпоновалар ар кандай деңгээлде изилдөө жүргүзүшкөн.

1991-жылы Кыргызстандын белгилүү тарыхчы-окумуштуулары Ж.Жунушалиев менен И.Е. Семеновдун «Абдрахманов Ю. 1916. Дневники. Письма к Сталину» аттуу алгачкы көлөмдүү эмгеги жарык көргөн. Аталган эмгек, 2001-жылы «Абдрахманов Юсуп. Избранные труды» деген ат менен толукталып, жарык көргөн. Бул эмгектерде Жусуп Абдрахманов тууралуу мурда белгисиз болгон биографиялык так маалыматтарды, Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жана эл чарбасынын ар тараптуу өнүгүшүндөгү орчундуу маселелердин ордун ачып көрсөтүшкөн. XX кылымдын 20-30-жылдарындагы өзү катышкан тарыхый окуяларга жаш болсо дагы терең маани берип, тунук акылы, сергек көз карашы менен карап, келечекти көрө билип, кыраакы баасын бере алган көрүнүктүү мамлекеттик ишмердин саясий бейнесин алгачкылардан болуп жазышкан.

«Тридцать седьмой год в Киргизии (Возвращенные имена)» же «Отуз жетинчи жыл Кыргызстанда (Кайтарылган ысымдар)» аталышындагы эмгек Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы Жусуп Абдрахманов жөнүндө маалыматтан башталат. Эмгек белгилүү тарыхчылар К.К.Каракеев менен В.М.Плоскихтин жетекчилиги алдында даярдалып, И.Е.Семенов тарабынан түзүлгөн. Анда Жусуп Абдрахмановдун өмүр баяны, Кызыл Армиядагы, комсомолдогу, партиядагы жана мамлекеттик кызматтардагы ишмердүүлүгү чагылдырылып, «улутчул» деп айып тагылган репрессия болгондордун катарында биринчилерден болгондугу маалымдалган. Кийинки репрессияга тартуу саясаты кандайдыр бир даражада «абдрахмановчулукка» каршы күрөш катары жасалганы негиздүү каралган.

Көрүнүктүү инсандарды изилдөө иштеринин натыйжасында, 1996-жылы жарыкка чыккан «У истоков кыргызской государственности» аттуу монография коллективдүү авторлордун курамынан турган. Атап айтсак, Ж.Жунушалиев, А.Жуманалиев, Т.Абдыкадыров, С.Аттокуров, В.Ворапаева, С.Данияров, Н.Лопарев, В.Мокрынин, В.Плоских жана Т.Усубалиев. Авторлор 1920-30-жылдары кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн башатында турган инсандар, алардын республиканын өнүгүшүнө кошкон зор салымы жана бир

максатка бириктирген иш-аракеттери тууралуу жазышкан. Ал максат көз карандысыз мамлекет түзүп, кыргыз элинин бактысын камсыз кылуу болгон.

Ж.Жунушалиев Жусуп Абдрахмановдун саясий биографиясын, башкача айтканда, анын инсан, мамлекеттик ишмер, жетекчи катары калыптанган тарыхый доорду талдоого алып, анын көз карандысыз кыргыз мамлекетин түзүүдөгү ордун, саясий чөйрөдөгү салмагын, саясатта бирге жүргөн замандаштары тууралуу жана сталиндик террордук саясий системанын курмандыгы болгонун белгилейт. Ж.Жунушалиев Кыргызстанда 1920-жылдардын аягында 1930-жылдардын башында мамлекеттик жана саясий ишмерлердин арасынан Жусуп Абдрахмановдой ишмер болбосо керек деген көз карашы менен бөлүшөт. Анткени ал идеяларды гана сунуштабастан, өзүнүн бай тажрыйбалуу ишмердүүлүгү, уюштуруучулук таланты менен өз алдынча кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн түзүлүшүнө жана өлкөнүн чарбалык жана маданий өнүгүшүнө чоң салым кошкондугун белгилейт. Ошондой эле, анын профессионалдуу даярдыгы, туубаса жетекчилик таланты, саясий көрөгөчтүгү, кыргыз элинин кызыкчылыгы үчүн ишмердүүлүгүнүн чектелгенине карабай мүмкүн болгон жана мүмкүн болбогон мүмкүнчүлүктөрдү колдонгонун баса көрсөткөн. Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгүн талдап, изилдегендердин басымдуу бөлүгү Ж.Жунушалиевдин изилдөөлөрүнө таянып жазышат.

Тарых илимдеринин доктору З.К.Курмановдун «Политическая борьба в Кыргызстане: 20-е годы» монографиясында ошол мезгилдеги Кыргыз мамлекетинин саясий өнүгүшүндөгү окуялар жана алардын катышуучуларынын ортосундагы топтук күрөш чагылдырылган. Башкача айтканда, 20-30-жылдардагы алдыңкы кыргыз интеллигенциясынын мамлекеттик саясаттагы ээлеген ордун жана алардын ар тараптуу ишмердүүлүгүн талдоого алган. Автор архивдик материалдардын негизинде Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгүнө баа берип, өзгөчөлөнгөн ишмер болгондугун ачыктайт. Ошондой эле, эмгегинде улуттук интеллигенциянын кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн көз карандысыз, эркин жана тең укуктуу өнүгүшүндөгү күрөштүн демилгечилери болуп, алар Орто Азиядагы алгачкылардан болуп жазган оппозициялык маанайдагы «отузчулардын каты» аркылуу бийликтин жүргүзгөн саясатына макул болбой, каршы позицияларын билдирген тарыхый маалыматтар дагы коомчулуктун кызыгуусун арттырган.

Иликтөөлөр көрсөткөндөй, кийинки жарык көргөн эмгектерде мурда чыккан эмгектерде көрсөтүлбөгөн маалыматтардын болушу инсан маселесинин тегерегиндеги кызыгуунун күч алганын байкоого болот.

Изилдөөлөрүндө Жусуп Абдрахмановдун активдүү ишмердүүлүгүнө арнаган Ж.Жунушалиевдин «Время созидания и трагедий. 20-30-е годы XX века» монографиясын өзгөчө белгилеп кетүү зарыл. Себеби, анда Кыргыз республикасынын тарыхынын татаал мезгилиндеги көйгөйлүү маселелерге анализ жасалган. Башкача айтканда, XX к.20-30-жылдардагы Кыргыз мамлекетинин жетишкендиктери менен жоготууларын терең талдоого алып, изилдеген. Анда ал мезгилдеги чоң жоготуулар менен бирге

жетишкендиктердин болгонун б.а. кыргыз эли өз территориясына ээ болуп, отурукташууга өтүп, белгилүү бир деңгээлде сабаттуулукка жана эң негизгиси мамлекеттүүлүккө жетип, ал 1924-жылы чектелген автономиялык формада болсо дагы Кыргыз мамлекеттүүлүгү 1991-жылы суверендүү мамлекеттин жарыяланышына өбөлгө болгонун баса белгилеген. Эмгекте Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгүнө дагы басымдуу талдоо жүргүзгөн.

Мисалы, В. Плоских, З. Курманов жана У. Бегалиев жазган «Кыргызстандын улуттук лидери. Абдыкерим Сыдыков. Доор, инсан, тагдыр» аттуу эмгекте Жусуп Абдрахманов менен А.Сыдыковдун байланышы, түрмөдөгү мезгили, ойдон чыгарылган саясий оор күнөөсүн мойнуна албай, жогорку инстанцияга кайрылган каттары чагылдырылган. Ал мезгилдеги ашынган буйрукчул-административдик системанын жана репрессиялык саясаттын зордукчул иш-аракеттери көрсөтүлүп, авторлордун коомчулуктун алдында чындыкты артыкчылыктуу кылып, алгылыктуу иштерди жасагандары тарых илиминдеги чоң жетишкендик катары карасак болот.

Тарых илимдеринин доктору А.Жуманалиевдин «Политическая история Кыргызстана» эмгегинде кыргыз коомунун саясий түзүлүшүн жана өлкөнү административдик-буйрукчул башкаруу ыкмасынын шарттарындагы кыргыз коомунун мыйзам ченемдүү өнүгүүсүн (30-жылдар) архивдик материалдарга таянып терең изилдөөгө алган. Көйгөйлүү маселелердин бири катары, XX к. 20-30-жылдарындагы СССРдин чегиндеги Кыргызстандын саясий курулушунда жана советтик бийликтин кыргыздардын коомдук-саясий, экономикалык жана маданий турмушуна тийгизген таасирин жаңы көз карашта карап, илимий баа берген.

Тарыхчы К.Молдокасымов «Улут лидери Жусуп» деген чакан эмгегинде XX кылымдын 20-30-жылдарында кыргыз элитасынын арасынан чыккан лидер катары Жусуп Абдрахмановдун улуулугун, курчтугун, өз замандаштарынан алдыга чыгарган өзгөчө сапаттарын, мекенчилдигин, эң негизгиси совет мезгилиндеги Кыргыз мамлекети түзүлөбү же түзүлбөй калабы деген кыйын кырдаалда малекеттүүлүк үчүн күрөшүп, анын башатында турганын болгон, бар маалыматтарга таянып, көркөмдөп ачып көрсөткөн. Мамлекеттик ишмерлерге Жусуп Абдрахмановдун өмүр жолунан, саясий жана мамлекеттик ишмердүүлүгүнөн үлгү ала турган жагдайларды сунуштап, улут лидери болууга умтулган жаштарга арнап, анын лидерлик сапаттарын көрсөткөн.

Тарыхчы Д.Б.Сапаралиевдин 2011-жылы Ж.Абдрахмановдун 110 жылдыгынын урматына карата тарыхый-популярдуу «Элзар Жусуп» эмгегинде Жусуп Абдрахмановдун атасы Абдрахман болуш болуп шайланганын, чоң атасы Балпан Өтөгөнов (Утегенов) 1900-жылы 2-июлда (55жаш курагында) Пржевальск уездинин Күнгөй Ак-Суу волостунун №7 айылын бийи (народная судья) болуп шайланганын алгачкылардан болуп архивдик документтерге таянып, так көрсөтүп, өз изилдөөсү менен мурда белгисиз болгон маалыматтарды берген.

Кыргыз Республикасынын тарыхнаамасындагы маанилүү фактыны белгилей кетүү зарыл, себеби өлкөнүн тарыхы жылдан жылга жаңы эмгек, окуу китептери менен толукталып жатат. Маселен, Ж.С.Бактыгулов менен Ж.К.Момбекованын «История кыргызов и Кыргызстана с древнейших времен до наших дней»; А.А.Асанканов жана Ө.Ж.Осмоновдун «История Кыргызстана (с древнейших времен до наших дней)»; В.Воропаева В., Ж. Жунушалиев., В.Плоскихтин «История отечества: краткий курс лекций по истории Кыргызстана»; В.М. Плоских менен Ж.Жунушалиевдин «История кыргызов и Кыргызстана» аттуу окуу китептери жарык көрүп, анда өлкөнүн өнүгүү тарыхынын чегинде мамлекеттүүлүк ж.б.маселелер ар түрдүү аспектиде каралып келе жатат.

Тарыхчы А.М.Жумабаеванын «История строительства железных дорог в Кыргызстане 1917-1955 гг.» аттуу эмгеги Кыргызстандагы совет мезгилиндеги өнөр жай комплексинин бир бөлүгү болгон темир жолду куруу тарыхына мүнөздүү. Бул эмгекте Кыргызстандагы темир жолдордун курулушунун кыскача тарыхын жазганга аракеттер жасалган. Жусуп Абдрахманов Кыргызстандын экономикасын көтөрүүдөгү темир жол курулушунун маанисин терең түшүнүп, мамлекеттик ишмердүүлүгүндө темир жол маселеси орчундуу орунду ээлеген. Ошондуктан, эмгекте Жусуп Абдрахмановдун бул тармакты өнүктүрүүдөгү чоң иш-аракети кеңири чагылдырылган. Жаңы жана аз изилденген булактарга эркин ар тараптуу талдоо жүргүзүлүп, ошондой эле Россия Федерациясынын курамында Кыргызстандын өнөр жайынын өнүгүү тарыхы боюнча адабияттарга сын көз караштын негизинде тарыхый фактылар, өкмөттүн ишмердүүлүгү сыяктуу маселелер изилденген. Эмгек Кыргызстандын өнөр жай тармагы боюнча маанилүү эмгек болуп саналат.

Тарыхчы И.С.Болжурова менен Ж.К.Бөкөнбаеванын «Очерки истории советской дипломатии Киргизии (1920-1991годы)» эмгегинде архивдик маалыматтар, совет мезгилиндеги мезгилдүү басылмалар жана мемуарлардын негизинде Кыргыз ССРнин дипломатиялык кызматынын түзүлүш тарыхындагы инсандар изилдөөгө алынган.

«Кыргыз советтик дипломаттары» деп аталган 3-бапта «Секретная страница жизни Юсупа Абдрахманова» аттуу аталышта Жусуп Абдрахмановду Советтик Кыргызстандын биринчи дипломаты катары карап, анын бул тармактагы ишмердүүлүгүн ачып көрсөткөнгө аракеттер жасалган. Бул эмгектин негизинде Жусуп Абдрахмановду алгачкы советтик дипломаттардын бири катары караганга негиз бар, себеби ал архивдеги жана үй-бүлөлүк архивдеги тарыхый документтер менен тастыкталган. Жусуп Абдрахманов 1925-жылы СССР тышкы иштер министирлиги тарабынан Персия мамлекетине жооптуу иш сапары менен жиберилген. Авторлор Жусуп Абдрахманов Советтик Кыргызстандын биринчи расмий таанылган дипломаты болгондугун чет элдик паспорт жана СССРдин тышкы иштер комиссариатынын каты тастыктап турганын белгилешет. Ал учурда Жусуп Абдрахманов Ташкентте БКП(б)нын БКнын Ортоазиялык бюросунда

уюштуруу-бөлүштүрүү бөлүмүнүн башчысынын орун басары кызматында иштеп турган.

XIX кылымдын аягында жана XX башында Персия үч мамлекеттин, башкача айтканда, Россия, Англия жана Германиянын (бул процеске жаныдан кирген) ортосундагы курчуган күрөштүн очогу болгон. Анткени, Персия чийки заттын, өзгөчө нефти булагы жана сатуу рыногу катары кызыгууну жараткан. Ушундай эл аралык саясий кырдаалда Жусуп Абдрахманов СССР тышкы министрлиги тарабынан ишеним менен берилген партиянын жооптуу тапшырмасын аткарып, чет өлкөдө иш сапары менен болгон. Барганы тууралуу көп көз караштар айтылган, кандай болгон күндө дагы, 24 жаштагы Жусуп Абдрахмановго Москвадан, БКтен өтө жооптуу иш тапшырылганы жана ишин жогорку деңгээлде аткарганы –бул факт. Анткени, көп өтпөй бул саясий иш сапардан кийин Жусуп Абдрахманов кызматтык абалынан жогорулап, кыргыздардан биринчи болуп Москвадагы эң күчтүү орган болгон БКке кызматка чакырылып, кийин репрессия болгонго чейин КАССРдин өкмөтүн жетектеген.

Б.Дж.Абдрахманов жана Т.А.Абдырахмановдун «Кыргызстандагы саясий репрессиянын курмандыктары (1920-1953-жж.)» 10 томдук эмгеги саясий репрессиянын тарыхына арналган мааниси чоң эскерүү китеби болуп саналат. Негизсиз саясий репрессияга кабылган адамдарга карата тарыхый акыйкаттыкты калыбына келтирүү жана Кыргыз Республикасынын жазыксыз репрессияланган жарандардын элесин түбөлүккө калтыруу максатында жазылган мазмундуу эмгек тарыхый булак катары тарых илимине чоң салым кошору шек жаратпайт. Бул китепте 1920-1953-жылдары Кыргыз Республикасындагы репрессияга кабылган 20 000 ге жакын адам алфавиттик тартипте тизмеге киргизилген жана алардын аты-жөнү, фамилиялары, туулган жылы жана жери, улуту, кесиби же кызматы, камакка алынган күнү, кармалганда жашаган жерлери, чыккан өкүмдөрү, көз жумган жана акталган жылы тууралуу маалыматтар камтылган. Китептин 1-томунун 38-бетинде архивдик №7977 номер менен Жусуп Абдрахманов катталган . Бул маалыматтык базада кулактарды тап катары жок кылуу кампаниясынын жүрүшүндө, кулак катары айыпталып, жашаган жерлеринен административдик сүргүнгө дуушар болгон кишилер тууралуу да маалыматтар берилген.

2021-жылы «Великий Жусуп Абдрахманов и его эпоха»/Түзүүчүлөр: Д.Ш.Кызаева, А.Э.Кубатова, Д.Б.Сапаралиев аталышындагы көлөмдүү документ жана материалдар жыйнагы даярдалып, жарык көрдү. Бул эмгекке Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгү тууралуу Москва, Алма-Ата шаарларындагы, Кыргызстандын борбордук эки архивинен, Ысык-Көл областынын мамлекеттик архивинен, Кыргыз Республикасынын Президенттик администрациясынын жана өкмөтүнүн архивдеринен, ошондой эле үй-бүлөлүк архивинен мурда белгисиз маалыматтар киргизилип, ал материалдар Жусуп Абдрахмановдун партиялык, советтик жана чарбалык курулушка чоң салым кошконун тастыктады. Эмгек 13 баптан түзүлүп, ар бир бапта Жусуп Абдрахманов тууралуу архивдерден табылган негиздүү

материалдар жана анын өмүр жолун чагылдырган макалалар киргизилген. Көлөмдүү эмгек коомчулукка дагы бир жолу Жусуп Абдрахмановдун чыгаан мамлекеттик ишмер болгонун ар башкача ракурста караганга мүмкүнчүлүк түзүп, аны тарых илиминин милдет жана талаптарына жооп бере турган эмгектердин бири катары карасак болот.

2021-жылы «Жусуп Абдрахманов-чыгаан мамлекеттик ишмер» аттуу китеби жарык көргөн. Авторлору: тарых илимдеринин доктору А.С.Ормушев жана изилдөөчү В.Б.Жумалиева. Бул эмгекте биринчи жолу Жусуп Абдрахмановдун жети атасы, бир туугандары, билим алуусу, жогорку жооптуу кызматтарда иштеп тургандыгы тууралуу, башкача айтканда, анын туулуп-өскөн чагынан баштап өмүрүнүн аягына чейинки мезгилге талдоолор жүргүзүлүп, РФнын архивинен (РГАСПИ), Казакстан Республикасынын Президентинин архивинен мурда белгисиз болгон материалдар, эл оозунан, небере-чөбөрөлөрүнөн жана туугандарынан чогултулган маалыматтар киргизилип, эксклюзивдүү сүрөттөр менен чагылдырылган.

Тарыхчы Ж.Байдилдеевдин «Улуттун улуу уулу» эмгеги дагы кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн пайдубалын түптөгөн, улут лидери Жусуп Абдрахмановдун эркин мамлекеттүүлүк үчүн күрөшкөн орду жана Кыргыз Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы мезгилиндеги ишмердүүлүгү архивдик материалдар ж.б. негизинде жазылган. Китепте мурда белгисиз болуп келген Жусуп Абдрахмановдун Оренбургдагы ишмердүүлүгү жана ачарчылык мезгилиндеги казак элине жасаган чоң эмгеги кызыгууну жаратат.

Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгүнө тарыхчылар, саясатчылар, коом таануучулар жана мамлекеттик ишмерлер кызыгып, ар бири ар башка аспектиде карап, чыгаан инсандын тарыхый бай биографиясын ар түрдүү көз караш менен иликтеп, баа берүүгө аракеттерди жасап келе жатышат. Алардын аракеттери менен бул инсандын биографиясы жана ишмердүүлүгү байып, азыр эң популярдуу адам десек болот. Анткени, коом Жусуп Абдрахмановдой лидерге жана мамлекеттик ишмерге муктаж болуп, өлкөнү башкарган адамды Жусуп Абдрахмановдун ишинен, курч мүнөзүнөн, интеллектисинен, өзгөчө бир тарыхый образынан издей башташты.

Экинчи топто жооптуу мамлекеттик ишмерлердин эмгектери талдоого алынды. Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгүнө Кыргыз Республикасынын мурдагы президенттери да кайрылып, тарых алдындагы чоң жоопкерчиликти Жусуп Абдрахмановдун мууну алганын баса белгилешкен. Мисалы, А.Акаевдин «История, прошедшая через мое сердце» эмгегинде кыргыз мамлекеттүүлүгүн негиздеген ишмерлер, алардын тоталитардык режимдин курмандыктары болгондугу жөнүндө жазып, шаардын борборунда аларды эскерип туруу максатында аллея тургузулганын эскертет. Тарыхтагы парадокс деп, мурдагыга караганда, биз тарыхты азыр жакшы билебиз деп, мурда тыюу салынып, аты аталбай келген көрүнүктүү инсандардын эмгектери коомчулукка таанылып жаткандыгын белгилеп, мамлекеттик ишмерлердин кыргыз мамлекети үчүн жасаган эмгектерине кененирээк токтолгон. Ал эмгегинде мындай таланттардын плеядасы ар кандай коом жана мамлекет

үчүн сыймык болорун жана алар каалаган өлкөнүн өкмөтүн көркүнө чыгара турганын белгилеп, бул муундун артыкчылыгын баса көрсөткөн. Ал Жусуп Абдрахмановго болгон сыймыктануусун жашыра алган эмес. Маселен, И.В.Сталинге жазган чектелген автономияны кеңейтүү саясий маселеси жөнүндөгү катын «Бул чындап эле жан дүйнөсүнөн чыккан муң эле, анан өз мекенинин келечеги үчүн болгон бул кайраттуу эрдиги кийин Жусуп Абдрахмановдун тагдырына трагедияны алып келдиби, ким билет?» деп, бул эрдигин сыймыктануу менен белгилейт. Бул тарыхый каты Жусуп Абдрахмановго тагылган совет доорундагы «эл душманы, улутчул» деп каралаган клеймонун жокко чыгарылып, тарыхтын адилеттүү барактарынын калыбына келтирилип жатканынын дагы бир далили катары карасак болот.

Ал эми «Кыргызская государственность и народный эпос «Манас» аттуу көлөмдүү эмгегинде кыргыз элинин тарыхы жана б.з.ч. III кылымдын аягындагы кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жаралышы тууралуу аналитикалык ой жүгүртүү менен кеңири түшүнүк берилген. Анда элинин тагдырын эркин аныктоо идеясын ишке ашырууну максат кылып койгон Жусуп Абдрахманов тээ 20-жылдардын башында А.Сыдыков, И.Арабаев жана башка пикирлештери менен бирдикте Түркстан Республикасынын курамындагы Тоолуу областты түзүү боюнча сунуш киргизгенин баса белгилейт. Бүт күчүн туулуп-өскөн элине кызмат кылууга арнаган жаркын, акылдуу, таланттуу 37 гана жаштагы адамдын өмүрү трагедиялуу аяктаганын өкүнүү менен жазат.

Белгилүү мамлекеттик ишмер И.Абдуразаковдун «Жусуп Абдрахманов» аттуу тарыхый очеркинде XX кылымда кыргыз коомчулугундагы саясий окуялардын, 1916-жылдагы боштондук көтөрүлүшүнүн, 1917-жылдагы октябрь революциясынын, Совет мезгилиндеги кайра куруу иштеринин Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүн болгон маалыматтардын негизинде башкалардан айырмаланган инсан болгондугун башка ракурста көрсөтүп, көркөмдөп берген. Эки муундун жетекчилерин салыштырып, Жусуп Абдрахмановдун өз заманынан алда канча алдыда жүргөн ишмер болгонун өзгөчө белгилеген.

Каралып жаткан маселенин контекстинде 1990-жылдардан кийин Кыргызстандын көрүнүктүү ишмерлеринин 1920-1930-жылдардагы саясий ишмердүүлүгүнө арналган диссертациялык иштер корголуп, бир катар эмгектер жарык көрдү. Алар: Гапаров Т. Исхак Раззаков - выдающийся государственный и общественный деятель Кыргызстана: Тарых илим. канд. ...дисс.-Бишкек, 2001., Бекмурзаева Г.К. Абдыкадыр Орозбеков - мамлекеттик ишмер: Тарых илим. канд. ...дисс.-Бишкек, 2010., Жусупова М.М. Төрөкул Айтматов - коомдук, саясий жана мамлекеттик ишмер: Тарых илим. канд. ...дисс.-Бишкек, 2010., Кунтубаева А.А. Деятельность Баялы Исакеева в становлении кыргызской государственности: Тарых илим. канд. ...дисс.-Бишкек, 2022. ж.б. илимий иштер корголуп, «Абдыкерим Сыдыков - национальный лидер» (1992); «Төрөкул Айтматов уулу: Архив. материалдар жана Төрөкул Айтматов жөнүндө эскерүүлөр» (1993); «Ишеналы Арабаев» (1993); «Абдыкерим Сыдыков: Личность и история» (2002); «Абдыкадыр

Орозбеков» (2003); «Төрөкул Айтматов» (2003); «К.Тыныстанов – ученый и государственный деятель Кыргызстана»(2011) ж.б. эмгектер жарык көрдү.

Үчүнчү топко Жусуп Абдрахманов жөнүндө советтик жана чет өлкөдө жарык көргөн эмгектер талдоого алынды. Алсак, советтик тарыхчылар П.Галузо жана Ф.Божко «Восстание 1916 года в Средней Азии» аттуу эмгегинде Жусуп Абдрахмановдун көтөрүлүш жөнүндө жазган «Предвестник Октября» деген макаласына талдоо жүргүзүшкөн. Анда П.Галузо:«Жусуп Абдрахманов көтөрүлүш жана анын өбөлгөлөрү жөнүндө жетишерлик бай жана кызыктуу материал берип, ошол эле учурда көтөрүлүштүн мүнөзүнө баа берүү маселесинде улуттук көз карашты карманган» деп жазат. Орус окумуштуусунун Жусуп Абдрахмановдун макаласына кызыгып, өз көз карашын айтып сындаганы көпчүлүктүн көңүлүн бурдурган. Ошондой эле анын макаласы илим чөйрөсүндөгү белгилүү бир адамдардын талкуусуна кабылып, кызыгууну жараткан. Демек, Жусуп Абдрахманов тарыхчы болбосо дагы, макаласын курч мүнөздө жазып, ал саясий окуяга жогорку деңгээлде илимий талдоо жүргүзө алган.

Жусуп Абдрахмановдун 1926-жылы 1916-жылдагы көтөрүлүш жөнүндө жазган макаласы Францияда (Париж) эмиграцияда жүргөн казак элинин белгилүү мамлекеттик ишмери М.Чокаевдин көңүлүн бурдурган. Ал «Чыгармаларынын толук жыйнагы (1931-1933ж.ж.)» китебинин 6-томунда Жусуп Абдрахмановдун көтөрүлүш жөнүндө жазган макаласына карата өз пикирин берген. М.Чокаев Жусуп Абдрахмановдун 1916-жылдагы көтөрүлүштүн жалпы улуттук мүнөздө болгону тууралуу ката кетиргенин мойнуна алганы тууралуу кат жазганын белгилеп, аны өз көз карашынан баш тарткан адам катары сынга алат.

М.Чокаев 1916 - жылдагы көтөрүлүш Россия империясына жана бардык орустарга каршы багытталган деген көз карашты карманып, эмиграцияда жүрсө дагы, совет бийлигинин жүргүзүп жаткан саясатын талдап, курч макалаларды жазып, жарыялап турган. Түрк окумуштуусу, тарых илимдеринин доктору Абдукап Каранын «Политика Советского Союза в отношении Тюркского мира» аттуу эмгегинде эмигрант М.Чокаевдин француз тилиндеги тандалган макалалары орус тилине которгон. Бул эмгекте автор Казакстандагы «кемчилик» жана Кыргызстандагы «кемчилик» деп, 1930-жылдардагы көп адамдын өлүмүнө себепкер болгон ачарчылык маселеси тууралуу Казакстандын жетекчиси Ф.Голощекиндин казак элинин кызыкчылыгынан Кремлдин кызыкчылыгын жогору койгон саясатынын кесепетинен калк чоң жоготууга дуушар болгонун баса белгилейт. Ал эми Кыргызстандагы «кемчиликти» областтык комитеттин төрагасы А. Шахрай менен Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы Жусуп Абдрахмановдун кыргыз элин казак элинин оор кесепеттүү абалына жеткирбей, элдин кызыкчылыгын жеке кызыкчылыктарынан жогору коюп, «масштабдуу ачарчылыктан» сактаган эрдигин салыштырып көрсөтөт. Эки жетекчинин саясий көрөгөчтүгүн жыйынтыктап, натыйжасында Ф.Голощекин эмес, Жусуп Абдрахманов менен А.Шахрайдын катуу жаза алганын белгилейт.

Себеби, 1930-жылдары мындай чечкиндүү кадамы жөнүндө Кыргызстандагы жана советтик басма сөз беттеринде «эл душманы» деп каралоо менен жазылган макала, билдирүүлөр жетиштүү болгон.

Белгилүү тажик тарыхчысы Р.Масов «Таджики: история с грифом «совершенно секретно» аттуу эмгеги Орто Азияны улуттук-аймактык жактан бөлүү маселесинин тарыхы тууралуу мурда жарыяланбаган архивдик документтерге таянып, ал мезгилдеги карама-кашылыктуу саясий окуянын жүрүшүн кенен чагылдырган. 1924-жылы 4-июнда Борбордук Комитеттин уюштуруу бюросунун жыйынында Орто Азия республикаларынын улуттук чек арасын аныктоо жөнүндөгү маселени талкуулоого катышкандардын ичинде Жусуп Абдрахмановдун болгонун тастыктайт. Тажик тарыхчысы бул талкууда башка улуттардан 4-5 өкүл катышып жатса, элинин таламын талашканга тажик улутунан бир да өкүлдүн болбогонун өкүнүү менен белгилеген.

«Изилдөөнүн негизги булактары, методологиясы жана колдонгон ыкмалар» деп аталган экинчи бапта изилденип жаткан маселенин объектиси, предмети, булактык базасы жана теориялык-методологиялык негиздери каралган.

Илимий иштин объектиси - Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгү.

Изилдөөнүн предмети - мамлекеттик ишмер Жусуп Абдрахмановдун басып өткөн өмүр жолу, алгачкы советтик кыргыз мамлекетинин түптөлүшүнө жана калыптанышына кошкон салымын аныктоо.

«Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүнүн калыптанышы» деген үчүнчү бапта белгилүү инсандардын коомдогу ордун аныктоодо тигил же бул мамлекеттик жетекчинин өз улуту, мамлекети үчүн жасаган эмгегин архивдеги тарыхый документтер аркылуу тастыктоого болот. Андыктан Жусуп Абдрахмановдун өмүр жолун изилдөөдө анын ата-тегин, бир туугандарын, билим алуусун жана башынан өткөргөн оор күндөрдү сурамжылоо аркылуу тактадык. Анын өмүр баянында эрктүү чечимдерди кабыл алуунун, алдына койгон максаттарына жетиши байкалды.

Коомдо катаал борборлошкон башкаруу системасы орноп, социалисттик түзүлүштүн, демократиялык принциптердин бузулушуна жол берилип, мамлекеттик ишмердүүлүгүнүн чектелгенине карабай, аларга каршы күрөшкөн Кыргыз Республикасынын көрүнүктүү мамлекеттик ишмери, Кыргыз АССР Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы, БКП(б) БКнын Орто Азия бюросунун жана СССР БАКтын мүчөсү Жусуп Абдрахманов кыргыз совет мамлекеттүүлүгүн түптөп, анын башатында турган.

Жусуп Абдрахманов ар тараптуу өнүккөн коомдук-саясий билими, ошол мезгилдеги кандайдыр бир ишти өзүнүн туруктуу кесиби кылып алууга болгон даярдыгы, саясий терең көз карашы, туруктуу жеке принциби, тубаса жетекчилик таланты жана бийик интеллектиси менен эркин, өнүккөн мамлекет курууга бийик максаттарын койгон инсан катары шакирттеринен айырмаланып турган.

Жусуп Абдрахмановдун Кызыл Армиянын катарында кызмат өтөгөнү, комсомолдук жана партиялык ишмердүүлүгү Казакстандын Верный шаарында башталган. Жусуп Абдрахмановдун алгачкы партиялык ишмердүүлүгүн аныктаган архивдик документтерде Жусуп Абдрахмановдун ашыкча ысырапкорчулукка каршы чечкиндүү күрөш жүргүзгөндүгү тууралуу маалыматтар белгилүү болду. Ал архивдик документте Түркстан Коммунисттик партиясынын Жети-Суу областтык комитетинин жооптуу катчысы жана уюштуруу-инструктордук бөлүмүнүн башчысы кызматын аркалап турганда, 1924-жылы 9-февралда партиянын мүчөлөрүнө «ашыкча ысырапкорчулукка» каршы күрөш боюнча көрсөтмө (инструкция) берип, ал көрсөтмөнү аткарууга буйрук берген.

Өзү даярдаган көрсөтмөдө мамлекеттик каражаттарды экономикалык жактан сарптоо максатында ашыкча чыгымдарды токтотуу иш-чаралары көрсөтүлгөн. Анда мекемелерде адистиги жок кызматкерлерди кыскартып, партиянын татыксыз мүчөлөрүнө сыйлык жана компенсацияларды берүүнү токтотуу; максатсыз жана пайдасыз иш сапарларды кыскартуу; керектүү сандагы жылкыларды гана калтырып, мекемелердеги жылкылардын санын азайтуу, кабинеттерди ыксыз жана кымбат баалуу жасалгалоону токтотуу; мамлекеттин эсебинен уюштурулган кечелерди жана банкеттерди ж.б. иш-чараларды уюштурууга тыюу салуу, ошондой эле айрым жетекчилердин жеке пайдасы үчүн мамлекеттик каражаттарды, мисалы, квартираларды оңдоо, электр жарыгы менен жылытуучу материалдарды пайдалануу ж.б.у.с. мамлекеттин эсебинен пайдаланууга тыюу салып, кызмат абалынан өз кызыкчылыгы үчүн пайдаланган ашыкча чыгымдарга каршы чечкиндүү күрөш жүргүзүү зарыл деген көрсөтмөлөрдү белгилеп, бул маселелерди жалпы Жети-Суу областынын деңгээлинде көтөрүп чыккан.

«Кыргызстандын 1920-30-жылдардагы эл чарбасынын өнүгүшүнө кошкон салымы» деп аталган төртүнчү бапта Кыргыз АССР БАКтын биринчи чакырылышындагы I сессиясында Жусуп Абдрахманов бир добуштан Кыргыз АССРинин Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы болуп шайланат. Ал улуттук лидер катары өзүнүн жеке сапаттарынын артыкчылыгы менен башкалардан айырмаланып, жогору жактагы башкаруучулардын ишенимине ээ болуп өкмөт башчылыгына сунушталган. Анын өкмөт башындагы алгачкы ишмердүүлүгү оор мезгилди камтыган. Коомдо жана аң-сезимде төңкөрүш жүрүп, баары жаңыча, баары биринчи жолу болуп жаткан. Ал жетектеген мамлекетти оор абалдан чыгарууга, өнүгүү жолуна салууга болгон акылын, тажрыйбасын жумшаган.

Негизги иш-чаралар Совет өкмөтү иштеп чыккан биринчи беш жылдык планынын негизинде аткарууга тийиш болгон. Анткени 1927-жылдын декабрь айында өткөн партиянын XV съезди СССРдин эл чарбасын өнүктүрүү боюнча биринчи беш жылдыктын планын иштеп чыгуу жөнүндө чечим кабыл алган. Съезддин көрсөтмөлөрүнө ылайык биринчи беш жылдык планда артта калган улуттук райондордун экономикасы менен маданиятын көтөрүү жана өнүктүрүү маселелерине өзгөчө көңүл бурулган. Бул көрсөтмөлөрдүн

негизинде 1929-жылы апрелде Бүткүл союздук конференция өткөрүлүп, анда мамлекеттин эл чарбасын өнүктүрүүнүн беш жылдык планы жактырылып, ушул эле жылдын май айында СССР Советинин V съезди ал планды бекиткен. Беш жылдык план социалисттик экономиканын негизин түзүү боюнча илимий жактан башкы программа болуп саналган. Анын максаты мамлекетти индустриялык өлкөгө айландыруу, жаңы өнөр жай өндүрүштөрүн ишке киргизүү, ГЭСтерди куруу, темир жол салуу, анын негизинде айыл чарбаны өнүктүрүү маселеси да көтөрүлгөн. Ушуга байланыштуу 1928–1932-жылдардагы ири мамлекеттик каржылоо иштери оор өнөр жайын өнүктүрүүгө багытталган. Кыргыз Республикасынын чарбасын өнүктүрүү боюнча беш жылдык планында өнөр жайдын негизинде табигый байлыктарды өздөштүрүү жана айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү менен индустриалаштырууну ишке ашыруу каралган. 1929-жылы 28-майда Кремлде ССР Союзунун V съездинде биринчи беш жылдык долбоору талкууланып, ага Жусуп Абдрахманов катышкан.

Ошол жыйында БКП(б) БКнын Саясий бюросу Союздук Совет боюнча ССР Союзунун Борбордук Аткаруу Комитетинин (БАК) V чакырылышынын Президиумунун мүчөлөрүн бекиткен. Мүчөлөрү, кандидаттары менен бирге улуттар кеңеши бекитилип, ал «Борбордук тогуз» («Центральная девятка») деп аталган. ССР Союзунун Конституциясында Улуттар Кеңеши жөнүндө айтылат. Анда эки палата – Союздук Кеңеш жана Улуттук Кеңештин 9 мүчөсүнөн турган Президиуму шайланып, сессияны даярдап, аны жетектешкен. Улуттук Кеңештин курамында кыргыз улутунан Жусуп Абдрахманов болгон. Алар бир жылга план түзүшүп, бардык улуттук республикаларда ошол план боюнча иш жүргүзүшкөн. Улуттук Кеңештин ишмердүүлүгү экономика, айыл чарбасы, советтик курулуш, билим жана маданият тармактарын камтып, мамлекетте советтик курулушту текши, бир кылка артта калбай өнүктүрүү жана ишке ашырууну өз көзөмөлүнө алышкан. Бул Кеңештин мүчөлөрү ар тараптуу долбоорлордун үстүндө иш алып барышып, негизги милдети СССРде жашаган бардык улуттардын кызыкчылыгын коргоо болгон. Бул Кеңеш бийликтин жогорку башкаруу баскычында болуп, улуттук саясатка байланыштуу маселелерди чечкен. Ал улуттук Кеңештин мүчөсү катары көптөгөн долбоорлорду сунуштаган жана алардын аткарылышын көзөмөл жасаган.

Жусуп Абдрахманов мамлекеттин экономикасын өнүктүрүү үчүн Кыргызстандагы жаратылыш байлыктарын өндүрүүнү негизги маселе катары койгон. Өнөр жай ишканаларын ишке киргизүү электр станцияларын курууну белгилеген. Кыргызстандын шартына ылайыктуу, кайра иштеп чыгаруучу өнөр жайларды өндүрүү жана куруу сунушталган.

Орто Азиядагы көмүр кенинин негизги запасынын көпчүлүк бөлүгү Кыргызстандын территориясында болгондуктан, ага өзгөчө көңүл бурулган. Негизги көмүр кени Кызыл-Кыя, Сүлүктү, Көк-Жаңгак, Нарын жана Шураб Пде жалпы запасы 1,5 млрд. тоннаны түзгөн. Сүлүктү ишканасы алгач Өзбекстандын карамагында болгон. Сүлүктү көмүр ишканасы боюнча Жусуп

Абдрахманов 1927-жылы 7-майда айрым талаш-тартыш жерлерди Кыргызстанга өткөрүп берүү керектиги маселеси боюнча И.В.Сталинге кайрылган. Өкмөт башчы катары Жусуп Абдрахмановдун расмий кайрылуусунан кийин 1927-жылы 8-июлда СССР БАКтын Президиуму Сүлүктү көмүр кенин Кыргызстанга өткөрүп берүү жөнүндөгү чечимин кабыл алган.

Жусуп Абдрахмановдун түздөн түз кийлигишүүсү менен түстүү металлургия иштетүү максатында Хайдаркан менен Кадамжайда сымап жана сурьма өндүрүү боюнча ишканалар курулган. Ал ишканаларда 1931-жылы 100 тонна, ал эми 1932-жылы 398 тонна сурьма концентраты өндүрүлгөн.

Мунай зат өндүрүүгө ыңгайлуу Чаңгыр-Таш жана Теке-Бел райондорунда нефтинин чоң запасы бар экендиги аныкталып, 1932-жылы Майлы-Сайда мунай затты чыгаруу үчүн бургулоо иштери башталган.

Жусуп Абдрахмановдун жетекчилиги менен Кыргыз АССРинин эл чарбасын өнүктүрүүдөгү биринчи беш жылдыктын жыйынтыктары ийгиликтүү аткарылган. Алсак, Аламүдүн ГЭСи, Фрунзе жылуулук №1 электр станциясы, №2 борбордук жылытуу борбору. Сүлүктү (1930-ж.) жана Фрунзе (1931-ж.) жылуулук электр станциялары, Караколдо, Жалал-Абадда, Үч-Коргондо, Токмокто бир катар электр станциялары курулуп, ишке киргизилген. Ошол эле жылдары Кызыл-Кыя, Көк-Жаңгак, Нарын жана Таш-Көмүр кендеринде чакан электр станциялары курулган. Бардыгы болуп биринчи беш жылдыкта жалпы кубаттуулугу 2 720 киловаттка барабар 11 электр станциялары курулуп, ишке берилген.

Тамак-аш өнөр жайындагы союздук маанидеги Фрунзе эт комбинаты жаңы техника менен жабдылып, ыңгайлуу шарттары менен курулган. Мындан тышкары Фрунзеде ферментациялык завод, сүт азыктарын кайра иштетүүчү брынзотрест ишканалары, элеватор ж.б.у.с. ишканалар пайдаланууга берилген. Ошондой эле Зеленский атындагы тери иштетүүчү завод толугу менен бүткөрүлгөн. Борбор Азиядагы эң мыкты басмакана – Фрунзе басмаканасынын имараты курулган. Фрунзеде 1927-жылы тери иштетүүчү булгаары заводу курулуп, ишке берилген. Кара-Суу станциясында пахта тазалоочу завод, жибек түрүү фабрикасы жана тактай тилүүчү эки завод пайдаланууга берилген. Натыйжада, республикада өнөр жай өндүрүш тармактарынын алгачкы өнүгүү мезгили башталган.

Жусуп Абдрахмановдун учурунда өлкөнүн өнөр жайын түптөөгө «Интергельпо» чехословакиялык өндүрүштүк кооперативи чоң колдоо көрсөткөн. Кооператив тарабынан алынып келген техникалар, машиналар, инструменттер жана керектүү материалдар алардын өнүгүшү үчүн негизги база болгон. Чехословакиядан келген адистер Пишпек шаарында булгаары завод, тактай тилүүчү чакан ишкана, темир, жыгач устачылык өнөрканаларды, электростанция, кыш кюучу, текстилдик фабрика, тегирмен жана бир канча турак жай үйлөрдү курушкан.

Жусуп Абдрахманов учурунда кооперативдин жумушчулары менен тыгыз иштешип, аларга керек болгон сырьёлорду Москва аркылуу камсыз кылып, адистердин натыйжалуу иштешине шарт түзүп берген.

Жусуп Абдрахмановдун жетекчилиги астында Кыргызстанда айыл чарбаны ирилештирүү менен отурукташтыруу боюнча иш-чаралар жүргүзүлгөн.

Маселен, жергиликтүү калктын мыйзамсыз тартылып алынган жерлерин кайрадан кайтарып берип, алардын биригишине жана дыйканчылыктын кайра жаралуусуна маанилүү кадам болгон.

1921-1922-жылдардагы жер-суу реформасынын натыйжасында жерге отурукташтыруу фондуна 198 миң дес. ыңгайлуу жер айдоого жарактуу жерлер өтүп, андан тышкары мамлекеттик бош жерлер болгон 200 миң дес. ашык айдоо, чөп чабыш, жайлоо жерлер да бул фондго берилген. 5970 жери жок жана кедей чарбаларга жер бөлүнүп, 11 миңге жакын көчмөн жана жарым көчмөн чарбалар отурукташып, 1923-24-жылдары гана Түндүк Кыргызстанда 22 ден ашык жыш отурукташкан волосттор отурукташып бүткөн. 294 жер коому түзүлгөн. 1,5 млн. дес. (1459145 дес.) аянтка 59842 чарба отурукташып, 44437 жергиликтүү калктын өкүлү болсо, 15405 орус калкы түзгөн.

Кыргыз АССР ЭККнин жана БАКтын 1927-жыл 12-ноябрдагы Ош жана Жалал-Абад кантондорундагы жер-суу реформасын өткөрүү жөнүндөгү декретке ылайык иш-чаралар жүргүзүлгөн. Бул аймактагы иш-чаралар басмачылык кыймылдын күчөшүнө, бай-манаптар менен дин кызматкерлеринин күчтүү таасирине байланыштуу кийинчерээк, 1927-1928-ж.ж. жүргүзүлгөн. Реформанын жыйынтыгында 497 ири чарбалардын жерлери алынып, кайрадан бөлүштүрүлгөн, 45777 га сугат жана 22831 га кайрак жерлер бөлүштүрүү фондуна өткөрүлгөн.

Жусуп Абдрахманов өлкөнү жетектеп турган мезгилде дан эгиндерин өстүрүү, жыйноо жана мамлекетке тапшыруу саясатын көзөмөлдөө күч алган. Бирок тилекке каршы, борбордун чечими менен жогорулатылган пландар дыйкандарга кысым көрсөтүү жолу менен ишке ашырыла баштаган. Жусуп Абдрахманов бекитилген биринчи беш жылдык пландын реалдуулугуна күмөн санап, негизсиз жогорулатылган планга жана социализмди куруудагы бийликтин дыйкандарга каршы жүргүзүп жаткан саясатына макул эместигин ачык билдирген. Ал чыныгы коммунист катары социализмдин идеалдарына жана баалуулуктарына терең ишенип, мындай саясатты жүргүзүп жаткан бийлик менен элдин ортосунда ажырым болорун жана карама-каршылыктар күч аларын жакшы түшүнгөн.

1928-жылы Жусуп Абдрахманов Орто Азия Аткаруу комиссиясынын жыйынына катышып, байларды мүлкүнөн күч менен ажыратуу маселеси боюнча каршы пикирин билдирген. Ал: «Партиянын байларга карата саясаты алардын ашык жерлерин алуу, кредиттен ажыратуу, батрактардын жана малчылардын эмгегин коргоо, байлар тарабынан пайдаланылган көз каранды кылуучу сүткордук абалды кыскартуу менен экономикалык күрөштүн чегинде жүргүзүлүшү керек. Бирок мындай саясат жакшыртылган чарбасы бар жана

аны тынымсыз жакшыртуу үчүн аракет кылган бай турмушу болгон оокаттуу малчы жана дыйкандарга эч бир тиешеси болбошу керек. Ошондуктан биз мал-мүлктүү бай элементтерди бай эзүүчүлөрдөн ажыратуу керек. Айылдагы бай элементтер жөн жеринен биздин экономикалык жана саясий кысымдын объектиси болбошу керек...» - деп белгилеп, жүргүзүлүп жаткан саясаттын туура эместигин ачык сындаган.

Жусуп Абдрахманов өлкөдө социалисттик түзүлүштү жетиштүү деңгээлде ишке ашыруу үчүн агартуу маселелерине катуу көңүл бурган. Индустриялаштыруу маселелерин чечүүдө жергиликтүү калктан жумушчу адистерди даярдоо жана илимий-техникалык интеллигенциянын катмарын түзүү негизги маселелерден болгон. Жусуп Абдрахманов эл чарбасын өнүктүрүүдө бөлүнүп жаткан каражаттын жарымы эл агартуу иштерине жумшалып жатканын белгилеп, айрыкча жалпы башталгыч окутуу иштерин уюштуруу, сабатсыздыкты жоюну колго алууну тапшырган.

Эл агартуу иштерине болгон көзөмөл күчөтүлүп, ошондой эле айыл чарба боюнча билим алууну (адистерди даярдоо) жакшы жолго коюлушун өкмөттүн эң биринчи маанилүү талабы катары белгиленген көрсөтмөлөрдү берген. Мындай кемчиликтер өз убагында жоюлуп, жетиштүү каражат бөлүнүп, агартуу иштериндеги чечкиндүү аракеттердин натыйжасында беш жылдыктын аягында калктын жалпы сабаттуулугу 50%га чейин жогорулаган. Улуттун айылдык интеллигенциясынын алгачкы адистери: агрономдор, агротехниктер, мугалимдер, врачтар, механизаторлор өсүп чыккан. Эгерде 1927-жылы республикада 121 врач жана 213 орто медициналык персонал болсо, 1932-жылы 248 врач, 578 медперсонал болгон. Республиканын мектептеринде 3 миңден ашык мугалим иштеген.

Жусуп Абдрахманов тил маселесин өз деңгээлине көтөрүүгө көп аракеттерди жасаган. 1928-жылы 3-мартта №40 «Кыргыз тилин милдеттүү түрдө үйрөнүү боюнча» токтом чыккан. Советтик аппаратты улутташтыруу боюнча комиссиянын төрагасы катары Жусуп Абдрахманов кыргыз тилин үйрөтүү иштери боюнча ийримдерди күчөтүү, сабактын өтүшүн жана катышуучуларды дайыма көзөмөлгө алуу, кыргыз тилин четке кагып же үйрөнүүгө кастык кылган кызматкерлерге карата токтомго ылайык иштен бошотуу чараларын колдонууну көрсөтүп, талап кылган.

Жусуп Абдрахманов тилдин сакталышы менен кыргыз улутунун ар тараптуу өнүгүшүнө шарт түзүлөрүн эске алган. Ал Кыргызстан Кеңештеринин 1929-жылы өткөрүлгөн II съездинде: «Кыргызстандын бардык окуу жайларына кыргыз тилин үйрөтүп, сабак өтүү үчүн милдеттүү түрдө кыргыз тил сабагын киргизип, кыргыз тилди үйрөнүү үчүн окуу жана адабий китептер менен камсыз кылуу – Кыргыз АССРинин өкмөтүнүн алдындагы эң маанилүү маселе» экендигин билдирген. Тилекке каршы, анын кыргыз тилин өнүктүрүү жөнүндөгү сунушу кабыл алынса да, иш жүзүндө ал чечимдер улутчул, жергиликтүү калктын кызыкчылыгын коргогон деген саясий документтердин санын толуктаган.

Жусуп Абдрахмановдун өмүр жолу жана мамлекеттик ишмердүүлүгү Ата Мекенге кызмат кылуунун бийик үлгүсү. Кыргызстандын кызыкчылыгы жана өнүгүшү үчүн талбай иштеп, бүт өмүрүн арнаган. Өкмөт башчы болуп, Кыргызстанды жетектеп турганда өнөр жай, айыл чарба жана маданият тармактарында социалисттик курулуштун алгачкы пайдубалын түптөп, азыркы экономиканын жана социалдык инфраструктуранын негизин түзүп, транспорт, энергетика, ирригациялык система, шаарлардын курулушуна, айыл-кыштактарды түзгөнгө, улуттук маданиятты сактап, илим-билим тармагын өнүгүү жолуна салганга чоң салым кошкон. Жусуп Абдрахманов өкмөт башчысы болуп турганда Кыргызстан өнүгүүнүн бардык тармактары боюнча ийгиликтерге жетишкен.

Диссертациялык иликтөө жүргүзүүдө Москвадагы Россия мамлекеттик архивинде Жусуп Абдрахмановго коюлган саясий күнөөлөр жөнүндө маалыматтарга таянып, анын ошол кездеги партиялык бийликтин жүргүзгөн саясатынын курмандыгы болгондугу далилденди.

1932-жылдан баштап Республиканын биринчи жетекчиси Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүн сындаган саясий күнөөлөр коюла баштаган. Ага ылайык БКП(б) БККти эгин боюнча планды аткарылбаганы тууралуу 1933-жылы 13-майда «Кыргызстанда эгинди ысырап кылуу жана уурдоо» жөнүндө атайын токтомду кабыл алган. Ал маселе ого бетер курчуп, 1933-жылы июнда партиянын Кыргыз обкомунун пленумунда талкууланган. Кетирген кемчиликтери үчүн БКП(б) БККнын 1933-жылдын 9-майдагы чечиминин негизинде Кыргыз АССР Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы (биринчи өкмөт башчы) Жусуп Абдрахмановго катуу сөгүш жарыяланып, кийин ал 1933-жылы 22-сентябрда БКП(б) БКнын Саясий бюросунун чечими менен Кыргыз АССР Эл Комиссарынын төрагасы кызматынан бошотулуп, 1933-жылы 14-октябрда БКП(б) БКК «партияга каршы жүрүм-туруму үчүн троцкисттик топтордун таасири астында көп маселелер боюнча партиянын саясатына макул болгон эмес, алардын алдында партиянын жетекчилигине жалаа жаап, макул эместигин айткан, партиянын чечимдерин ак ниеттен жактабастан, иш жүзүндө аларды бурмалаган» деген саясий чечим чыгарылып, партиянын катарынан четтетилген. Анын партиялуулугу жөнүндө иш БКП(б) БККга өткөрүлүп берилген.

Ал 1933-жылы 9-сентябрда И.В.Сталин, Л.М.Каганович жана Я.Э.Рудзутакка жазган катында: «Кыргызстандын кээ бир райондорунда мамлекетке эгин төгүп план аткаруу үчүн малын сатып, ага кайра эгин сатып алганга мажбур болушкан. 1930-жылы Балыкчы районунда 1 койго 1 пуд эгин сатып алган учурлар болгон. Мал чарбачылыгы кыргыз райондорунун чарбасынын негизги бөлүгүн түзөт, андыктан малдын саны өтө төмөндөп кетсе, мал чарбасынын өнүгүшү боюнча маселелер жаралышы мүмкүн. Ошондуктан 1932-жылы дан эгинин сарптоого жол берип, БКнын Кыргызстандын алыскы жерлериндеги эгинди ташып келүү жөнүндөгү директивасын аткарылбай, 1933-жылы жазында БКнын жана ОАБ БКнын макулдугу жок эле үрөндүк эгиндерди колхоздорго таратылган .

Жусуп Абдрахманов жалпы элин, миндеген дыйкандарды жана малчыларды ачарчылыктан сактап, жок болуп кетүү коркунучунан алып калган .

Жусуп Абдрахманов коомдун жалпы максаттарын түздөн түз өзүнүн максаттарына айландырып, аны ишке ашырууга далалат жасаса, ал эми тоталитардык коом Жусуп Абдрахмановдун ички күчтөрүнүн толук өнүгүшүнө жана рухий өсүүсүнө жана аларды ишке ашырууда каршы аракеттерди жасаган.

Эгин боюнча планды аткарууга мүмкүн болбогон шартта ВКП (б) БККда 1933-жылы 13-майда «Кыргызстанда эгинди ысырап кылуу жана уурдоо» жөнүндө атайын токтом кабыл алынып, бул маселе 1933-жылы июнда партиянын Кыргыз обкомунун пленумунда талкууланып, кыргыз партиялык уюму жөнүндө маселени ВКП (б) БКда атайын карап чыгууга себеп болгон.

Республиканын райондорун текшерүү мезгилинде эгин даярдоо боюнча планды аткарууга мүмкүн эместигин түшүнгөн жетекчилер планды төмөндөтүү чечимине келишкен. Жусуп Абдрахмановдун каттары менен таанышкан Борбордук комитеттердин жетекчилери аны Кыргызстандан алысыраак Россиянын мал чарба багытын өнүктүрүү боюнча анын билимин, тажрыйбасын пайдалануу максатында саясий сүргүн катарында Самара шаарына жөнөтүү боюнча көрсөтмө берилген. Натыйжада, 1933-1935-жылдары Жусуп Абдрахманов Самара областынын мал чарба тармагынын өнүгүшү үчүн белгилүү салым кошкон. Себеби ал Кыргызстандын экономикасы менен чарбасын көтөрүүдө чоң тажрыйба топтоого жетишкен. Ал жаңы келген жеринин мал чарбасын өнүктүрүүдө өзүнүн уюштуруучулук жөндөмүн, билимин, жамаат менен иштөө чеберчилигин, чынчылдыгын, берилген ишти так, өз убагында аткарганын бирге иштеген кызматкерлер байкаган.

Ушундай жагдайга жараша 1934-жылы 19-июлда ВКП(б) Самара шаарында Крайлык Жер башкармалыгынын жергиликтүү партиялык комитетинин жыйынында Жусуп Абдрахмановдун арызы боюнча анын партиялуулугун калыбына келтирүү боюнча маселе каралган. Архивдеги документте: «Жол. Ж. Абдрахманов КрайЗУнун аппаратында 1933-жылдын ноябрь айынын аягынан бери иштейт. Ал мурда партиянын катарынан чыгарылса дагы бизде иштегенден баштап партиялык уюмдан байланышты үзгөн эмес, ачык өткөн партиялык чогулуштун баарына катышты. Анын билимдүү, уюштургуч, саясий кружоктун активдүү мүчөсү экени байкалды. Чогулуштарда жана кружок сабактарында бир канча жолу улуттук жана оппортунисттик кемчиликтерди сындап сүйлөдү. Ал иштеген ишинде партиянын багытын туура жүргүзүп жатат» , - деген мүнөздөмө берилген. Ал мүнөздөмөгө партиялык комитеттин жооптуу катчысы Васюк, мүчөлөрү Денисов, Волгин, Ханаев, Белкин жана Салаев тастыктап кол коюшкан. Демек Жусуп Абдрахманов Самара шаарынын партиялык уюмунун тапшырмаларын так аткарып, Самара областынын айыл чарбасын көтөргөнгө өз салымын кошкон дегенге негиз бар. Россиядагы архивден табылган тарыхый

документтердеги анын жазган каттарында социалисттик коомду куруу жана анын өнүгүшүнө чоң салым кошуу менен партиянын иши үчүн ак ниеттен иштей турганы айтылат.

Архивден табылган жаңы маалыматтар боюнча 1935-1937-жылдары Жусуп Абдрахманов Оренбург шаарында Оренбург областтык аткаруу комитетинин мал чарбасы боюнча областтык Жер бөлүмүнүн башчысынын орун басары болуп иштегендиги тастыкталды. Анткени ошол жылдары Оренбург областы жаңыдан түзүлүп, айыл чарба тармактарындагы уюштуруу иштерине жигердүү катышкан.

Россиядагы архивдерден табылган маалыматтарда Оренбургда да Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгү партиянын саясатына каршы болгон деген күнөө коюшканы белгилүү болду. Анткени Оренбург областтык аткаруу комитетинин төрагасы К.Е.Васильев менен Жусуп Абдрахманов жетекчи катары бири-бирин жакшы түшүнүп, мамилелери да мыкты болгон. Ошондуктан, экөөнүн мамлекеттик ишмердүүлүгү «эл душмандарынын» иши катары бааланып, Жусуп Абдрахмановго дагы «К.Е.Васильев менен бирге совет бийлигине каршы уюмда турган» деген күнөө коюлган. К.Е.Васильев менен Жусуп Абдрахманов Оренбургда чогуу иштешип, областтын мал чарбасын көтөрүүдө бири-бирине колдоо көрсөтүп, натыйжалуу иштерди жүргүзүшкөн. Ошондуктан, экөөнө совет бийлигине каршы чогуу иш жүргүзгөн деген күнөө коюшкан. Оренбург шаарында дагы Жусуп Абдрахмановго саясий айып тагылган.

Жусуп Абдрахманов Самара жана Оренбург шаарларында иштеп жүргөндө Сталинге (Оренбургдан 3 жолу, Самарадан 1 жолу кат жазган), БКП (б) БКнын партиянын Контролдук Комиссиясынын төрагасы Кагановичке, БКП (б) БКнын партиянын Контролдук Комиссиясынын партколлегиясынын катчысы Шкирятовго, партиянын Контролдук Комиссиясына (бардыгы 7 жолу), ал эми Фрунзеден Рудзутак менен Антиповдун атына 2 жолу кат жазган.

1937-жылы 10-июнда Оренбург шаардык комитетинин катчысы А.Осипов: «Ж. Абдрахмановдун арызын кайрып беребиз. Ал контрреволюциялык Алаш-Ордо уюмунун активдүү катышуучусу катары камакка алынды», -деген билдирүү жиберген. 1937-жылы 4-апрелде Оренбург Ички Иштер Эл Комиссариатынын башкармалыгы тарабынан камакка алынып, РСФСР кылмыш кодексинин 58-1 «а». 58-7, 58-8, 58-9, 58-11 беренеси менен айыпталган. Ошентип, Жусуп Абдрахмановдун Оренбургдагы ишмердүүлүгү токтотулуп, тагдыры күч органдарынын колуна берилген.

Официалдуу документтерде 1938-жылы 4-ноябрда Жогорку соттун аскердик коллегиясынын атынан Жусуп Абдрахмановго «Совет бийлигин кулатууну, Кыргызстанды СССРден ажыратып бөлүүнү жана Англияга ыктаган буржуазиялык улутчул мамлекетти түзүүнү көздөп, оңчул троцкисттик уюм менен биргелешип аракеттенген антисоветтик террорчул диверсиялык- чыккынчыл мүнөздөгү Социал-Туран партиясына катыштыгы

бар» деген айып коюлган. Ошондой эле, адам акылына сыйбаган «пантюркисттик борбордун Т.Рыскулов, Ф.Ходжаев, Асфендияров, Хожанов» сыяктуу жетекчилери менен байланышы болуп, шпиондук иш жүргүзүү үчүн англиялык тынчыга жардам көрсөткөн, бул ишке О.Алиевди, Х.Шоруковду, Б.Исакеевди, С.Чонбашевди тарткан деген саясий айыптар коюлган.

Кыска жашоосунда кыраакы саясатчы, тубаса таланттуу, кайталангыс мамлекеттик жетекчиге чейин көтөрүлгөн кыргыз элинин чыгаан уулу, сейрек жарала турган улуу инсан Жусуп Абдрахмановго чыгарылган эң жогорку өкүм жазасы (атуу) 1938-жылы 5-ноябрда аткарылган. 1958-жылы 17-апрелде СССР Жогорку Сотунун Аскер коллегиясынын чечими менен Жусуп Абдрахманов сот жагынан толук акталып, оор саясий айыптар алынып салынган. Ал эми 1989-жылы 4-январда Кыргызстан Компартиясынын Борбордук Комитетинин бюросу Кыргыз АССР Эл Комиссарлар Советинин мурдагы төрагасы Абдрахманов Жусупту партиялык жагынан актоо жөнүндө маселени карады деген ат менен официалдуу өкмөттүк «Советтик Кыргызстан» газетасына жарыяланып, анда төмөндөгүдөй жазылган: Жусуп Абдрахманов 1933-жылы КПССтин мүчөлүгүнөн негизсиз чыгарылгандыгы жана 1938-жылы законсуз жазалангандыгын, партиянын ошол кездеги багытындагы айрым маселелер боюнча анын макул эместиги партияга каршы жүрүш-туруштун көрүнүшү болуп саналбастан, социалисттик курулуштун лениндик планын бурмалоого партиядагы таза күчтөрдүн каршылык көрсөтүүсүн чагылдыра тургандыгын, ошондой эле анын граждандык согушка активдүү катышканын, Кыргыз АССРнин эл чарбасы менен маданиятын өнүктүрүүдөгү сиңирген эмгегин эске алып, Кыргызстан Компартиясынын Борбордук Комитетинин Бюросу Абдрахманов Жусупту партиялык жактан актады (өлгөндөн кийин).

«Атамды (1958-жылы сот жагынан) партияга калыбына келтирүү үчүн мага 31 жыл керек болду» дейт кызы Ленина Жусуповна. Ал эми Жусуп Абдрахманов партиялык жактан 1989-жылы 31-декабрда акталган.

Жыйынтыгында, совет доорундагы азыркы кыргыз мамлекеттүүлүгүн курууда Ата Мекенине болгон мекенчил сезими тарых алдында Жусуп Абдрахмановдун улуулугун дагы бир жолу далилдеп берди. Себеби, элдин улуттук аң-сезиминин эң маанилүү учурларынын бирин түзгөн өз мекени менен сыймыктануу адамдарды мекенчил аракеттерге чакырат. Мекенчил адамдын көз карашы өз өлкөсүнө карата аяр мамилеси жана Ата Мекенге болгон эң терең сезимдери менен мүнөздөлөт. Жусуп Абдрахманов өз өлкөсүнүн таламдары жөнүндө камкордук көрүп, алар үчүн жанын курман кылууга даяр туруп, курман кылды. Өз өлкөсүнүн социалдык жана маданий жетишкендиктерине сыймыктанып, элдин азап-тозогун тең бөлүшүп, өз мекенинин тарыхый өткөндөгүлөрүн жана кыргыз салтын урматтап, жашап турган жерин жакшы көрүп, чыныгы мекенчил адам болгондугун тарыхка калтырды.

КОРУТУНДУ

Жусуп Абдрахманов Кыргызстандын 1920-30-жылдарындагы улуттук интеллигенциянын алгачкы көрүнүктүү өкүлдөрүнүн бири болуп саналат. Ал

КАССР Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы же республиканын биринчи өкмөт башчысы кызматын аркалаган. Анын совет мезгилиндеги мамлекеттик ишмердүүлүгү тагдырына терең из калтырган.

Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүнө баа берүү жаңыча терең ойлонууну жана мамилени талап кылат. Анткени, 1980-жылдарга чейин Жусуп Абдрахманов тууралуу карама-каршылыктуу далил, булактар салттуу эмес мамиле кылууну жаратып келген. Кайталангыс инсан катары анын ар тараптуу өмүр жолу изилденүүгө тийиш. Тарыхый инсан катары анын бейнесин ачкан мезгилде, аны далилдей турган жыйынтыктардын болгону тастыкталды. Изилдөөдө Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгү кыргыз элинин кызыкчылыгы менен байланышкан максаттары менен бир болгондугу аныкталды.

Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүн изилдөөнүн натыйжасында төмөндөгүдөй жыйынтыктарга келдик:

1. Жусуп Абдрахманов алгач ислам багытындагы айылдык молдодон билим алган. Кийин Сазановкадагы орус-жергиликтүү мектебинде билим алып, алган билими анын инсан болуп калыптанышына чоң таасирин тийгизген. Анткени ал мектепте педагог-математик С.М.Граменицкий иштеп чыккан окутуунун жаңы ыкмаларынын негизинде орус-жергиликтүү мектептери үчүн окуу жана арифметика боюнча окуу китептери менен окуган. Албетте орус-жергиликтүү мектеби анын дүйнөгө болгон көз карашын калыптандырууда чечүүчү роль ойногон. Бул мектепти аяктагандан кийин, 1915-жылы Караколдогу эки жылдык Жогорку башталгыч мектепке тапшырат. Мектепте бир жыл окуп, тилекке каршы, 1916-жылдагы элдик көтөрүлүшкө байланыштуу бүтпөй калат.

Билимин жогорулатуудагы кийинки этабы Верный шаарындагы командирлерди даярдоо мектеби, андан кийин Ташкент шаарындагы В.И.Ленин атындагы Жогорку аскердик мектеби болгон. Аскердик мектепти оорусуна байланыштуу бүтпөй калган. Ошого карабастан, алган билимдеринин баары Жусуп Абдрахмановдун инсан болуп калыптанышына чоң таасирин тийгизген жана анын келечектеги ишмердүүлүгүнө жол ачкан.

2. Жусуп Абдрахмановдун Кызыл Армиянын катарына өз ыктыяры менен кошулушунун негизги себеби катары 1916-жылдагы трагедиялуу тарыхый окуяларга болгон жек көрүү сезими Жусуп Абдрахмановдун дүйнөгө болгон көз карашынын түзүлүшүнө негиз болуп, жарандык согушка катышууга түрткү болгон. Себеби, коомдогу кандуу кагылышуулар жана ырайымсыз жазалоо иштери Жусуп Абдрахмановдун көз алдында өткөн.

1918–1919-жылдардагы тарыхый шарттар Жусуп Абдрахмановдун алгачкы жоокердик каармандыгын аныктап, анын келечектеги саясий жана мамлекеттик ишмердүүлүгүнүн түзүлүшүнө өбөлгө түзгөн. Граждандык согушка катышып, ал кездеги топтогон аскердик тажрыйбасы анын кийинки мамлекетти куруу иштеринде да зор таасирин тийгизген. Себеби кандуу согушту өз көзү менен көрүп, адам жашоосун бүлүнгөнгө алып келген

кесепетине күбө болгон. Адамдын бейпил турмушу үчүн мамлекетти ар тараптуу багытта өнүктүрүү керек экендигин абдан жакшы түшүнгөн.

3. Жусуп Абдрахманов Жети-Суу областындагы көп улуттуу айылдык жаштарды уюштуруп жетектеген биринчи кыргыз комсомолу болуп, комсомолдук жаштар союзунун (РКЖС) съездинде В.И.Ленин менен жолугушуп, бетме-бет сүйлөшкөн. Анын комсомолдук ишмердүүлүгү оор мезгилди камтыган. Комсомол жетекчилери аймактагы сабатсыздыкты жана жакырчылыкты жоюу, айыл чарба менен өнөр жайды кайра куруу, маданиятты көтөрүү иштерин камсыздашып, ачарчылыкка каршы күрөш жүргүзүшкөн. Жусуп Абдрахманов Жети-Суу областындагы комсомол уюмунун негиздөөчү жетекчилери менен достук мамиледе болгон. Анын комсомолдук ишмердүүлүгү Ш.Ярмухамедов, Д.Бендтоков, Г.Муратбаев, Ш.Забиров сыяктуу тажрыйбалуу жаштардын арасында өнүккөн.

4. Жусуп Абдрахманов 1920-жылдын аягында (ноябрда) комсомолдук иштен партиялык кызматка которулган. Ал адегенде Түркстан Компартиясынын Алма-Ата, Талды-Коргон, Каракол уезддик-шаардык комитеттеринин жооптуу катчысы, кийин Түркстан Компартиясынын Пишпек уезддик-шаардык комитетинин уюштуруу бөлүмүн жетектеген. Түркстан Республикасындагы уезддик-шаардык комитеттер уезддердин экономикалык жана социалдык абалын көтөрүү иштерин жүргүзүп, жер-жерлердеги жаш партиялык уюмдардын идеялык жана саясий жактан өсүшүн камсыз кылып, аларды уюштуруу милдеттерин аткарышкан. Казакстанда партиялык кызматта жүргөндө Жусуп Абдрахманов ашыкча ысырапкорчулукка каршы чечкиндүү күрөш жүргүзгөн.

5. 1927-жылы 15-апрелде өткөн Советтердин Бүткүл россиялык XIII съездинде Кыргыз Автономиялык Республикасы болуп бекитилген токтом чыккан. 1927-жылдын 7–12-мартында Кыргыз АССРинин I уюштуруу съезди болуп, 12-мартта КАССР БАКтын I сессиясында КАССР БАКтын Президиумун жана Эл Комиссарлар Кеңеши менен бирге Кыргыз Республикасынын өкмөтү шайланган.

Кыргыз АССР БАКтын биринчи чакырылышындагы I сессиясында Жусуп Абдрахманов бир добуштан Кыргыз АССРинин Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы болуп шайланат. Ал улуттук лидер катары өзүнүн жеке сапаттарынын артыкчылыгы менен башкалардан айырмаланып, жогор жактагы башкаруучулардын ишенимине ээ болуп өкмөт башчылыгына сунушталган.

6. Негизги иш-чаралар Совет өкмөтү иштеп чыккан биринчи беш жылдык планынын негизинде аткарууга тийиш болгон. Анткени 1927-жылдын декабрь айында өткөн партиянын XV съезди СССРдин эл чарбасын өнүктүрүү боюнча биринчи беш жылдыктын планын иштеп чыгуу жөнүндө чечим кабыл алган. Съезддин көрсөтмөлөрүнө ылайык биринчи беш жылдык планда артта калган улуттук райондордун экономикасы менен маданиятын көтөрүү жана өнүктүрүү маселелерине өзгөчө көңүл бурулган. Бул көрсөтмөлөрдүн негизинде 1929-жылы апрелде Бүткүл союздук конференция өткөрүлүп, анда

мамлекеттин эл чарбасын өнүктүрүүнүн беш жылдык планы жактырылып, ушул эле жылдын май айында СССР Советинин V съезди ал планды бекиткен. Беш жылдык план социалисттик экономиканын негизин түзүү боюнча илимий жактан башкы программа болуп саналган. Анын максаты мамлекетти индустриялык өлкөгө айландыруу, жаңы өнөр жай өндүрүштөрүн ишке киргизүү, ГЭСтерди куруу, темир жол салуу, анын негизинде айыл чарбаны өнүктүрүү маселеси да көтөрүлгөн. Ушуга байланыштуу 1928–1932-жылдардагы ири мамлекеттик каржылоо иштери оор өнөр жайын өнүктүрүүгө багытталган. Кыргыз Республикасынын чарбасын өнүктүрүү боюнча беш жылдык планында өнөр жайдын негизинде табигый байлыктарды өздөштүрүү жана айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү менен индустриялаштырууну ишке ашыруу каралган. 1929-жылы 28-майда Кремлде ССР Союзунун V съездинде биринчи беш жылдык долбоору талкууланып, ага Жусуп Абдрахманов катышкан. Биринчи беш жылдыктын тармактык өнүгүүсүнүн жетишкендиктерин камсыз кылган

7. 1932-жылдан баштап Республиканын биринчи жетекчиси Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүн сындаган саясий күнөөлөр коюла баштаган. Ага ылайык БКП(б) БККти эгин боюнча планды аткарылбаганы тууралуу 1933-жылы 13-майда «Кыргызстанда эгинди ысырап кылуу жана уурдоо» жөнүндө атайын токтомду кабыл алган. Ал маселе ого бетер курчуп, 1933-жылы июнда партиянын Кыргыз обкомунун пленумунда талкууланган. Кетирген кемчиликтери үчүн БКП(б) БККнын 1933-жылдын 9-майдагы чечиминин негизинде Кыргыз АССР Эл Комиссарлар Кеңешинин төрагасы (биринчи өкмөт башчы) Жусуп Абдрахмановго катуу сөгүш жарыяланып, кийин ал 1933-жылы 22-сентябрда БКП(б) БКнын Саясий бюросунун чечими менен Кыргыз АССР Эл Комиссарынын төрагасы кызматынан бошотулуп, 1933-жылы 14-октябрда БКП(б) БКК «партияга каршы жүрүм-туруму үчүн троцкисттик топтордун таасири астында көп маселелер боюнча партиянын саясатына макул болгон эмес, алардын алдында партиянын жетекчилигине жалаа жаап, макул эместигин айткан, партиянын чечимдерин ак ниеттен жактабастан, иш жүзүндө аларды бурмалаган» деген негизсиз чындыкка дал келбеген саясий чечим чыгарылып, партиянын катарынан чыгарылып, анын кийинки оор тагдыры аныкталып, репрессия саясатынын курмандыгы болгон.

Практикалык сунуштар

- Жусуп Абдрахмановдун өрнөктүү өмүрү, көп кырдуу ишмердүүлүгү тууралуу илимий изилдөө иштерин жүргүзүү менен улуттук лидердин экономикалык эркиндикке басым жасап, реалдуу саясий өз алдынчалыкка жетишүүгө умтулгандыгын макалалар, теле берүүлөр жана радио уктуруулар аркылуу коомчулукка жеткирүү;

- Ысык-Көл районундагы өзү туулуп-өскөн Жаркынбаев айылында Жусуп Абдрахмановдун үй музейин уюштуруп, калк арасында анын мамлекеттик өнүгүүнүн тарыхый тажрыйбасын азыркы турмуш менен айкалыштырып берүү жагын ишке ашыруу, жайылтуу;

- Жаш муун жана келечектеги саясатчылар үчүн илимий-практикалык конференцияларды уюштуруп, Жусуп Абдрахмановдун мамлекетти өнүктүрүүдөгү перспективдүү тенденцияларын жана тажрыйбасын талдай турган аянтчаларга жол ачуу;

- Жусуп Абдрахмановдун мамлекетти жетектеп турганда экономиканын, эл чарбасынын жана маданияттын бардык тармагында мамлекеттин жана коомчулуктун кызыкчылыгы үчүн жүргүзгөн ишмердүүлүгүн практикалык максатта анализдөө;

- Улуттук лидердин бай мурасын ар түрдүү тармактагы адистер тарабынан окуп-үйрөнүп, азыркы турмушунда өз иштеринде ийгиликтүү колдонууга шарт түзүү.

**Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин
тизмеси:**

1. Жусуп Абдрахманов – кыргыз элинин сыймыктана турган уулу, Вестник БГУ. №2, 2009 – 5-7- бб.
https://drive.google.com/file/d/1r8gwA6XL0CKMapJV0k1FI7ZAJi5tpGPV/view?usp=drive_link

2. Неповторимая личность (статья), Научный мир Казахстана. №2, -2011 – 137-139-бб.
https://drive.google.com/file/d/1Jcj4DCYocRNqX3hkt0jguhJuMx41rncr/view?usp=drive_link

3. Билимдүүлүктүн башатында (макала), Вопросы истории Кыргызстана. №2, 2011 – 41-44-бб.
https://drive.google.com/file/d/1RrxNiPO66Z1ZdU0f3eQ-dsT4vLtLqON0/view?usp=drive_link

4. Жусуп Абдрахмановдун тарыхый образын ачып берүүдөгү күндөлүктүн баалуулугу (макала), Вестник БГУ. – Бишкек/Кыргызстан, №2, 2014 – 391-393-бб. https://drive.google.com/file/d/171OvvdHBz40gb8FkuDj-2lFz5lHTtGif/view?usp=drive_link

5. Жусуп Абдрахманов жана 1916-жыл (макала), Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. №7, 2016 – 168-171-бб.
<http://www.science-journal.kg/media/Papers/nntiik/2016/7/nntiik-2016-N7-168-171.pdf.pdf>

6. Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүн ачып берүүдөгү күндөлүктүн ролу (макала), Известия ВУЗов Кыргызстана. – Бишкек/Кыргызстан, №9, 2016 – 138-140-бб. <http://www.science-journal.kg/en/journal/2/archive/2831>

7. Жусуп Абдрахманов жана Казакстандагы ачарчылык (макала), Вестник КГУ им.И.Арабаева, атайын чыгарылыш. – Бишкек/Кыргызстан, 2019 – 147-151-бб.
https://drive.google.com/file/d/18jotCpLpXU1KqQzJq1psPWed7MelA7Z3/view?usp=drive_link

8. Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгүндөгү орус-тузем мектебинин ролу (макала), Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. –

Бишкек/Кыргызстан, №2, 2021 – 167-170-бб. DOI: 0.26104/NNTIK.2019.45.557
http://www.science-journal.kg/media/Papers/nntiik/2021/2/%D0%9D%D0%9D%D0%A2-2_2021_167-170.pdf

9. Эс тутум: эстен чыгарылган инсандар: Токо Абдрахманов (макала), Вестник Кыргызстана. – Бишкек/Кыргызстан, №2 (2), 2021 – 3-7-бб. DOI10.33514/BK-1694-7711-2021-2(2)-3-7 http://www.vestnik.kg/admin-admin/fotogalere/1649090457_3-7.pdf

10. Жусуп Абдрахманов жөнүндө Россиянын жана Казакстандын архивдериндеги маалыматтар (макала), Билим жана тарбия. – Бишкек/Кыргызстан, №1(32), 2021 – 61-68-бб. https://drive.google.com/file/d/1KMy0EBsmXA3uW2jvPsyCceKVBw_hUrUu/view?usp=drive_link

11. Жусуп Абдрахманов-чыгаан мамлекеттик ишмер (монография), Бишкек-Каракол. – 2021 – 13-б. https://drive.google.com/file/d/1go9n66Fbw6n3imx7lW9AltCWDmuq5lGU/view?usp=drive_link

12. И.Арабаевдин 1916-жылдагы көтөрүлүштө Кытайга качкан кыргыздарды мекенине кайтаруудагы орду (макала), И.Арабаев атындагы КМУ Жарчысы. – Бишкек/Кыргызстан, №4, 2022 – 136-141-бб. http://jarchy.arabaev.kg/kg/?7d33b22a0be6cd56a536ac7d4fe619e7=archiv_news&id_blok=59/search?ei=yLpOXIDGJlupsAG_6ba4Aw&q=093f65e080a295f8076b1c5722a46aa2

13. Жусуп Абдрахманов-жертва политических репрессий. Деятельность Жусупа Абдрахманова в Самаре и Оренбурге (статья), Актуальные проблемы социально-гуманитарного и научно-технического знания. – Россия/Москва, №4 (35), 2023-29-33-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54640350>

14. Сведения о Жусупе Абдрахманове в архивах России и Казахстана (статья), Актуальные проблемы социально-гуманитарного и научно-технического знания. – Россия/Москва, №3 (34), 2023 – 28-30-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54633565>

Жумалиева Венера Боронбаевнанын «Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгү» деген темадагы 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: Жусуп Абдрахманов, мамлекеттик ишмер, мамлекеттүүлүк, Кыргыз Автономиялык областы, Кыргыз Автономиялык Республикасы, Эл Комиссарлар Кеңеши, экономика, эл чарбасы, саясий репрессия

Илимий иштин объектиси - Жусуп Абдрахмановдун ишмердүүлүгү.

Изилдөөнүн предмети - мамлекеттик ишмер Жусуп Абдрахмановдун басып өткөн өмүр жолу, алгачкы советтик кыргыз мамлекетинин түптөлүшүнө жана калыптанышына кошкон салымын аныктоо.

Иштин максаты Жусуп Абдрахмановдун өмүр жолу аркылуу Кыргызстанда совет мамлекетинин түптөлүү жана калыптануу мезгилиндеги тарыхына илимий негизде изилдөө жүргүзүү болуп саналат.

Диссертациянын методологиялык негизин объективдүүлүк жана тарыхыйлуулук (историзм) принциптери, биографиялык, хронологиялык, системалуу-салыштыруу, сурамжылоо ж.б. ыкмалары түзөт.

Иштин илимий жанылыгы. Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгү боюнча илимий изилдөө учурунда Россия (Москва, Самара, Оренбург), Өзбекстан (Ташкент), Казакстан (Алма-Ата) жана Кыргызстанда (Бишкек, Каракол) табылган жаңы маалыматтарды илимий айлампага киргизүү аркылуу ар тараптуу изилдөө жүргүзүлдү. Мамлекеттик ишмердин жакын туугандарын жана айылдаштарын сурамжылоонун негизинде ата-теги, бир туугандары, үй-бүлөсү жана окуп билим алышы тууралуу маалыматтар алгачкы жолу такталды. Жаңы тарыхый булактарга таянып, Жусуп Абдрахмановдун улуттук лидерлик жана мамлекеттүүлүктү түзүүдөгү орду, 1920-30-жылдарда өлкөнүн чарбалык-маданий өнүгүшүнө кошкон ишмердүүлүгүнө кеңири талдоо жүргүзүлдү.

Алынган натыйжалардын маанилүүлүгү. Улуттук лидер Жусуп Абдрахмановдун өрнөктүү өмүрүн, бай мурасын мамлекеттик жетекчилер, кызматкерлер жана ар түрдүү тармактагы адистер окуп-үйрөнүп, азыркы турмушунда өз иштеринде ийгиликтүү колдонсо болот.

Изилдөөнүн негизги илимий жыйынтыктары Кыргызстандын тарыхында өзгөчө орду бар Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмер катары анын ролун терең түшүнүүгө жардам берүү менен түшүндүрүлөт. Жусуп Абдрахмановдун диссертациядагы изилденген көп кырдуу бай мамлекеттик ишмердүүлүгү азыркы мезгилдеги Кыргыз Республикасынын демократиялык өнүгүү жолундагы чечилүүнү талап кылган ар тараптуу маселелерди чечүүдө кандайдыр бир деңгээлде көмөктөшү мүмкүн. Илимий тыянактар жана сунуштар тарыхый инсандардын өмүрүн жана ишмердүүлүгүн окуп-үйрөнүүдө жогорку окуу жайлардын, орто мектептердин Ата Мекен тарыхы боюнча окуу куралдарын түзүүдө, атайын курстарды, семинарларды жана лекцияларды уюштурууда жардамы тиймекчи. Ата Мекен тарыхынын совет доорундагы маселелерди иштеп чыгуу үчүн пайдаланууда көмөк көрсөтөт.

РЕЗЮМЕ

Диссертации Жумалиевой Венеры Боронбаевны на тему «Государственная деятельность Жусупа Абдрахманова» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – Отечественная история.

Ключевые слова: Жусуп Абдрахманов, государственный деятель, государственность, Кыргызская Автономная область, Кыргызская Автономная Республика, Совет Народных Комиссаров, экономика, народное хозяйство, политические репрессии.

Объектом исследования являются деятельность Жусупа Абдрахманова и его вклад в создание и становление первого советского кыргызского государства.

Методологическую основу диссертации составляют принципы объективности и историзма, биографический, хронологический, системно-сравнительный методы и другие.

Научная новизна исследования заключается в том, что в процессе научного исследования деятельности Жусупа Абдрахманова были введены в научный оборот новые данные, полученные в России (Москва, Самара, Оренбург), Узбекистане (Ташкент), Казахстане (Алма-Ата) и Кыргызстане (Бишкек, Каракол). В ходе интервью с близкими родственниками и земляками установлены ранее неизвестные данные о его предках, семье, а также о его учебе и образовании. На основе новых исторических источников проведен всесторонний анализ роли Жусупа Абдрахманова как национального лидера и его вклада в создание государственности, а также в экономическое и культурное развитие страны в 1920-30-е годы.

Практическая значимость полученных результатов заключается в том, что пример жизни и богатое наследие национального лидера Жусупа Абдрахманова могут быть полезны государственным руководителям и специалистам различных сфер для успешного применения в своей деятельности.

Основные научные результаты исследования могут быть использованы для более глубокого понимания роли Жусупа Абдрахманова как государственного деятеля, который имеет особое место в истории Кыргызстана. Многосторонняя государственная деятельность Жусупа Абдрахманова, исследованная в данной диссертации, может в какой-то степени помочь в решении многогранных проблем демократического развития Кыргызской Республики на современном этапе. Научные выводы и рекомендации окажут помощь в создании учебных материалов по истории Отечества для вузов и средних школ, а также в организации специализированных курсов, семинаров и лекций. Они также будут способствовать разработке тем, связанных с историей советского периода, в рамках учебного процесса.

SUMMARY

Dissertation by Jumaliev Venera Boronbaevna on the topic «State Activity of Jusup Abdrakhmanov» for the degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 07.00.02 – National History.

Keywords: Jusup Abdrakhmanov, statesman, statehood, Kyrgyz Autonomous Oblast, Kyrgyz Autonomous Republic, Council of People's Commissars, economy, national economy, political repression.

The object of the research is the activity of Jusup Abdrakhmanov and his contribution to the creation and formation of the first Soviet Kyrgyz state.

The methodological basis of the dissertation consists of the principles of objectivity and historicism, biographical, chronological, system-comparative methods, and others.

The scientific novelty of the research lies in the fact that during the scientific study of Jusup Abdrakhmanov's activity, new data obtained from Russia (Moscow, Samara, Orenburg), Uzbekistan (Tashkent), Kazakhstan (Alma-Ata), and Kyrgyzstan (Bishkek, Karakol) were introduced into scientific circulation. During interviews with close relatives and fellow villagers, previously unknown data about his ancestry, family, as well as his education were revealed. Based on new historical sources, a comprehensive analysis was conducted of Jusup Abdrakhmanov's role as a national leader and his contribution to the formation of statehood, as well as to the economic and cultural development of the country in the 1920s and 1930s.

The practical significance of the obtained results lies in the fact that the life example and rich legacy of the national leader Jusup Abdrakhmanov can be useful for state leaders, employees, and specialists from various fields for successful application in their activities.

The main scientific results of the research can be used to gain a deeper understanding of the role of Jusup Abdrakhmanov as a statesman, who occupies a special place in the history of Kyrgyzstan. The multifaceted state activity of Jusup Abdrakhmanov, investigated in this dissertation, may, to some extent, help in solving the multifaceted issues of democratic development in the Kyrgyz Republic at the present stage. The scientific conclusions and recommendations will assist in creating educational materials on the history of the homeland for universities and secondary schools, as well as in organizing specialized courses, seminars, and lectures. They will also contribute to the development of topics related to the history of the Soviet period within the educational process.